Utredning av brandgatustrukturen i Vasa

Vasa stads planläggning 2013

Förord

Utredningen har sammanställts av arkitektstuderande Melinda Lyttbacka som en del av en fem månader lång praktikanställning vid Vasa stads planläggning. Praktiken ingår i den åttonde terminen av utbildningen på Arkitektskolen Aarhus. Christine Bonn, landskapsarkitekt, och Marketta Kujala, projektchef, har fungerat som handledare.

Syftet med utredningen är att kartlägga Vasa stads brandgator, deras historiska utveckling och nutida funktion för att skapa en bild av det stadsrum och den struktur de tillsammans formar. I utredningen analyseras brandgatorna roll i stadsbilden för att klarlägga deras användningspotential och utvecklingsmöjligheter. Avslutningsvis föreslås åtgärder för vidareutvecklingen av brandgatorna.

Heidi Hummelstedt, tf. amanuens vid Österbottens museum, har varit behjälplig i sökandet efter gamla foton av brandgatorna i Vasa.

Innehållsförteckning

Inledning **5**

1. Rutnätsplanens utveckling **6**
1.1. Renässansen 6
1.2. Klassicismen 6
1.3. Den gustavianska stilen 7
1.4. Empirestilen 7

2. Stadsstrukturens utveckling i Vasa **8**
2.1. Setterbergs stadsplan 8
2.2. Särdrag i Setterbergs stadsplan för Vasa 12
2.3. Kråkströms stadsplan 13

3. Brandgatornas planeringssituation **18**
3.1. Generalplanesituation 19
3.2. Detaljplanesituation 20
3.3. Centrumstrategi 22
3.4. Tidigare planer för brandgatorna 23
3.4.1. Vasa promenadcentrum *23*
3.4.2. Lekplatser *25*
3.4.3. Delgeneralplan för centrum 1997 *28*

4. Brandgatornas roll i stadsbilden **29**
4.1. Nuläget 29
4.2. Analys 30
4.2.1. Indelning av brandgatorna i kategorier *33*

5. Åtgärdsförslag **39**
5.1. Mål för utvecklingen 39
5.2. Åtgärder 40

Konklusion **46**

Källförteckning **47**

Inledning

Empiren introducerades i Finland under början av 1800-talet och var den rådande stilen när Setterberg ritade stadsplanen för det nya Vasa år 1855. Vasa planerades enligt rutnätsplanen, som hade varit dominerade för de finländska trästäderna sedan renässansens tidsperiod. Setterbergs stadsplan för Vasa är grunden för stadens utveckling. Trots att byggnadsbeståndet bytts ut och stadsbilden förändrats har stadens grundstruktur bibehållits.

Ur kulturhistorisk synvinkel bildar brandgatorna en värdefull helhet i Vasas stadsbild. Brandgatorna är 11,9 meter breda och går genom kvarteren i sydsydostlig nordnordvästlig riktning i Vasa centrum och i Vöråstan. Brandgatorna härstammar från Setterbergs stadsplan för Vasa. De planerades som en del av en brandsäker stadsstruktur där esplanaderna delar in staden i branddistrikt för att förhindra att elden sprids mellan dem, och där brandgatorna hindrar branden från att spridas inom kvarteren.

I utredningen ingår alla brandgator i Vasa, sammanlagt 41 stycken. Den vanligaste användningen av dem idag är för bilparkering.

Bild 1. Typisk brandgatustruktur från slutet av 1800-talet. Foto: Österbottens museum.

1. Rutnätsplanens utveckling

Den finländska trästaden utvecklades ständigt efter olika rådande arkitektoniska ideal under 1500-1800. Städerna förstördes ofta i stora bränder, vilket resulterade i en ständig förnyelse av stadsstrukturen när de byggdes upp igen. Stadsplanen var en organisk helhet som förändrades med cirka 30-40 års intervaller. I slutet av 1800-talet när de stora eldsvådorna minskade stagnerade också den dittills ständiga förnyelsen av stadsplanen. Rutnätsplanen som vid den tiden utgjorde grundstrukturen för många stadsplaner förblev därmed statisk medan byggnadsbeståndet fortsatte att utvecklas. Huvudparten av städerna i Finland karakteriseras av rutnätsplaner och en geometrisk, regelbunden stadsstruktur.

Trästadens utveckling indelas här i fyra perioder; renässansen, klassicismen, den gustavianska stilen och empiren. Typiska drag för varje stil och dess inverkan på stadsstrukturen behandlas.

1.1. Renässansen

Renässansstaden är grundtypen för den finländska trästaden. Under Per Brahes tid som generalguvernör i Finland 1637-1653 anlades 14 nya städer med geometriskt regelbundna stadsplaner och raka gator. Rutnätet genomfördes därtill i nästan alla äldre städer för att skapa regelbundna stadsstrukturer. Renässansidealen fick genom dessa åtgärder ett tydligt genombrott i stadsplaneringen och blev trästadens basstruktur.

Renässansens stadsplan karakteriseras av trähusbebyggelse, ett regelbundet rutnät och rektangulära eller kvadratiska kvarter. Idealet för renässansstaden är rektangulära eller kvadratiska former. Med en variation av kvadratiska och rektangulära kvarter försökte man undvika en monoton gatubild, som var en följd av den strikta rutnätsplanen. Renässansens stadsplaner uppgjordes ofta utan speciell hänsyn till den omgivande terrängen eller landskapsstrukturen. På 1630-talet ersattes den tidigare smala kvarterstypen av breda kvarter med två tomtrader. Renässansens breda kvarterstyp dominerade stadsplaneringen fram till slutet av 1800-talet. I gatustrukturen betonas vanligen ingen speciell huvudled, utan alla gator är lika breda. Den enhetliga stadsbilden domineras av bostadshus i en våning och gaturummet upplevs som rakt och slutet, eftersom byggnaderna placeras tätt intill varandra längs med gatulinjen.

1.2. Klassicismen

I mitten av 1700-talet genomgick rutnätsplanen och stadsstrukturen en förändring vid klassicismens inträde. Rutnätsplanen fick en ny struktur som kom att vidareutvecklas under den gustavianska tiden. Typiska särdrag för den klassicistiska staden är en enhetlig stadsstruktur, där stadsformen och kvartersformen tillåts avvika från den tidigare använda rektangeln eller kvadraten för att således skapa variation i stadsbilden. Det blev vanligare med tvåvåningshus, vilket kom att förändra gaturummets karaktär från renässansens smala och låga gaturum till ett högt och brett gaturum. Nya gatutyper, däribland den trädkantade allén, infördes och man började därmed betona olika huvudleder i stadsstrukturen. Planen för Kaskö från 1767 är den mest utförliga av den klassicistiska periodens stadsplaner i Finland.

1.3. Den gustavianska stilen

Under 1700-talets senare hälft ökade invånarantalet i många städer, vilket innebar att stadsplanerna behövde utvidgas. De gustavianska principerna tillämpades på nyanlagda städer, på gamla städer som utvidgades, samt på uppbyggandet av nedbrunna städer. Man följde de ideal som utformats under den klassicistiska perioden, men förstärkte utvalda principer. Under den gustavianska stilperioden utvecklades byggnadsövervakningen till att omfatta brand- och byggnadsordningar. Den första staden som fick en brandordning var Åbo. Bostadshus i många olika former och med varierande byggvolym förekom, både envånings- och tvåvåningshus byggdes bredvid varandra. Gaturummet karakteriseras som smalt och högt med en tämligen sluten gatulinje, där husen inte bildar en homogen helhet.

1.4. Empirestilen

De klassicistiska idealen dominerade stadsplaneringen ända fram till branden i Åbo år 1827. När den ryska empirestilen infördes under 1800-talets början förändrades strukturen i trästaden. Efter att C. L. Engel infört empiren i Helsingfors spred sig stilen också till resten av landet. Man ville med empirens nya stadsplan skapa brandsäkra städer genom att bredda stadsstrukturen. Staden delades upp i olika brandområden av breda tvärgator, som skulle stoppa en eventuell brand från att spridas över ett större område. Genom kvarteren drogs brandgator för att förhindra eldens möjlighet att spridas inom ett kvarter. Trähus i två våningar förbjöds, vilket gjorde att gatubilden fick en mera enhetlig utformning än under den gustavianska tidsperioden, samt att stadsstrukturen blev glesare. Gaturummet kom nu att kännetecknas som brett och lågt. Gatulinjen öppnades upp, eftersom envåningshusen inte längre fyllde hela tomtgränsen mot gatan. Man planerade många torg och öppna platser med planteringar i stadsstrukturen, vilka ansågs fungera som brandspärrar. Engels nya plan för Åbo kom att bli riktgivande för stadsplanerna i hela Finland fram till industrialismens genombrott, eftersom den ansågs ta brandsäkerhet och brandskydd i beaktande.

Bild 2. Stora Ågatan i Borgå visar på det medeltida gatunätets struktur. Foto: Trästaden i Finland.

Bild 3. Brahenkatu i Brahestad representerar renässansens ideal av ett smalt och lågt gaturum, även om husen på 1600-talet var mindre. Den raka gatan kantas av bostadshus. Foto: Trästaden i Finland.

2. Stadsstrukturens utveckling i Vasa

De förändringar som skett i byggnadsbeståndet sedan Vasa flyttades till dess nuvarande plats på Klemetsö år 1855 har påverkat och skapat variation i stadsbilden. Under tiden när Setterberg planerade stadsplanen för Vasa var empirens ideal rådande inom stadsplaneringen. Man ville genom stadsplaneringen förebygga de bränder som ofta uppstod i trähusstäderna och hindra eldens spridning vid en eventuell brand. Stadsplanen för Åbo från år 1827 blev förbild för andra stadsplaner i hela Finland, eftersom man i den beaktade brandsäkerheten.

Den stadsplan som Kråkström gjorde för Vasa år 1967 följer funktionalismens ideal. Man gjorde gatorna bredare och skapade rum för parkeringsplatser. Många gamla byggnader revs ner för att skapa plats för nybygge. Stadsrummet öppnades upp när många av de gamla husen revs ner och ersattes av nya hus av större dimension.

2.1. Setterbergs stadsplan

Efter att Gamla Vasa förstörts i en brand år 1852 flyttades staden sju kilometer mot nordväst till dess nuvarande läge på Klemetsö udde. C. A. Setterberg fick i uppdrag att göra upp en plan för den nya staden. Setterberg gjorde år 1853 tre olika förslag till stadsplanen, där det tredje och sista blev slutgiltigt. Setterberg tog både landskapsstrukturen och topografin på Klemetsö i beaktande när han planerade den nya staden. Setterberg utgick i planeringen från den västra strandlinjens riktning. Kyrkoesplanaden och Handelsesplanaden planerades i samma riktning som strandlinjen, det vill säga i sydsydostlig nordnordvästlig riktning, medan Vasaesplanaden, Hovrättsesplanaden och Korsholmsesplanaden lades vinkelrätt mot de förstnämnda. Stadsstrukturen byggdes upp efter esplanaderna som indelade staden i stadsdelar. Setterberg framhävde esplanaderna i stadsbilden genom att markera gaturummet med två rader av lövträd i mitten. Vasaesplanaden och Hovrättsesplanaden avgränsade ett område där de centrala stadsfunktionerna placerades. Strandkanten bevarades i sin naturliga form med en strandpark.

Kyrko
Esplanaden
Esplanaden
Esplanaden
Esplanaden
Kyrkoesplanaden
Esplanaden
Esplanaden
Esplanaden
Esplanaden
Kyrkogatan
Tygthuset gatan
Gymnasie gatan
Rådhus gatan
Rådhus gatan
Rådhus

Stadsstrukturen utgjordes av rektangulära kvarter, som delades av brandgatorna. Strukturen i egnahemshusområdet i stadens sydöstra hörn, arbetarnas stadsdel, skiljde sig från den övergripande stadsstrukturen, eftersom området saknade brandgator. Staden bestod av 50 bostadskvarter, med möjligheten att utvidga staden mot öst med 11 bostadskvarter och mot syd med 15 bostadskvarter. Fem stycken 35,6 meter breda esplanader delade upp staden i branddistrikt för att förhindra eldspridning mellan stadsdelarna. Övriga gator hade en bredd på 17,8 meter. Formansgatan, Timmermansgatan, Urmakaregatan och Barnhemsgatan utgjorde undantag, och hade samma bredd som brandgatorna i staden, nämligen 11,9 meter. Längs med den naturliga strandkanten reserverades ett grönområde, strandparken, där administrativa byggnader så som hovrätten placerades. Mellan Vasaesplanaden och Hovrättsesplanaden var stadens centrala område med många offentliga byggnader beläget, däribland den nuvarande Trefaldighetskyrkan.

Den vanligaste kvartersstorleken var 155 x 130 meter. De flesta kvarteren indelades i ett udda antal tomter. Vanligtvis bestod ett kvarter av två rader med tomter med 3-5 tomter i varje rad. De tomter som gränsade till en huvudgata betonades i kvartersstrukturen genom att de var större. Tomterna fick bebyggas på tre sidor, medan den fjärde sidan reserverades för plantering av träd. Byggnaderna placerades långt ifrån varandra inne i kvarteren för att förhindra eldens spridning vid brand. Bostadshusen uppfördes längs med huvudgatorna med långsidan mot gatan, medan ekonomibyggnaderna placerades inne på tomten mot brandgatan. Brandgatorna kantades av långa uthuslängor och staket, vilket gav dem en innesluten karaktär och ett väldefinierat gaturum. På brandgatan planterades lövträd i två rader. Varje kvarter delades följaktligen upp av ett grönt bälte, som skulle förhindra att elden spred sig vid en eventuell brand.

Bild 5. Diagram över stadsstrukturen med strandparken, esplanaderna, kvarteren och brandgatorna.

I motsats till empireidealen ville Setterberg förtäta stadsstrukturen för att undvika långa färdvägar vid en eventuell brand och man fick tillstånd att bygga trähus i två våningar. Setterberg omformade därmed empirens typiska låga och breda gaturum så att det blev högre, samtidigt som en tätare gatufront skapades.

Det Vasa som Setterberg planerade kan betraktas som en grön stad, möjligtvis med influenser från den engelska trädgårdsstaden. Setterberg frångick i planeringen av stadsplanen klassicismens ideal med en rak strandlinje, och lät bevara den naturliga strandkanten. Den naturliga strandlinjen i anslutning till den strikt planerade rutnätsstaden gav Vasa en unik prägel. Havsstrandparken utvecklades småningom till en engelsk promenadpark. Enligt Setterbergs plan skulle brandgatorna planteras med lövträd, vilket innebar att de i stadsbilden utgjorde en sammanhängande grönområdesstruktur. Planteringarna på esplanaderna, brandgatorna och vid tomtgränserna hade inte enbart ett brandförebyggande syfte, utan de tillförde också estetiska aspekter till stadsbilden. I stadsplanen hade tre meter breda områden för planteringar märkts ut längs med kanterna på de större gatorna, också esplanaderna, där invånarna tilläts plantera låga buskar och blommor. Om planerna i praktiken förverkligades i någon större skala är osäkert.

I mars år 1856 gavs en allmän byggnadsordning för alla städer i Finland ut. I den allmänna byggnadsordningen bestämdes att städerna skulle förses med brandgator genom kvarteren i två riktningar. Setterberg planerade dock endast brandgator i kvarterens längdriktning. Vasas första byggnadsordning fastställdes 9.5.1856. I byggnadsordningen för Vasa fanns en bestämmelse att man på brandgatorna skulle plantera lövträd i två rader, vilket skulle ge staden en större brandsäkerhet. I byggnadsordningen för Vasa från år 1901 fastställs att de trädplanteringar som Setterberg planerade på brandgatorna skall planteras och underhållas av de tomtägare, vars tomt gränsade till brandgatan. De träd som planterades skulle vara lövträd, dock inte asp. I byggnadsordningen krävdes att planteringarna skulle verkställas senast ett år efter den tid som blivit fastställd för tomtens bebyggande. Dessutom var tomtägarna skyldiga att röja minst halva gränsen mot brandgatan. Träden på brandgatan skulle planteras med ett avstånd på 3,5-7 meter från varandra och 2,5 meter från tomtgränsen. I mitten av brandgatan, mellan trädraderna, lämnades en 4,8 meter bred väg.

Bild 6. Utsikt över Vasa med kyrkoesplanaden i förgrunden och Brändö i bakgrunden. Till vänster ser man brandgatan som idag är Kipinägränden. Bilden är från år 1891. Foto: Österbottens museum.

Det går inte med säkerhet att säga om alla brandgator planterades med lövträd, men det var Setterbergs intention. I alla fall Kipinägränden och brandgatan norr om den, samt brandgatan intill Rådhusgatan mellan Fredsgatan och Kaserngatan har varit planterade med lövträd, vilket kan ses på bild 6 och 7. En del av träden i Kipinägränden finns kvar än idag, bild 8. I Hartmansgränd finns två ekar som kan ha planterats vid sekelskiftet 1800-1900, och då möjligtvis efter lantbruksmässan i Vasa år 1894, bild 9. Troligtvis planterades aldrig alla brandgator med träd, eftersom det i byggnadsordningen år 1919 fortfarande fanns bestämmelser om att brandgatorna skulle planteras med lövträd. Det var ju också tomtägarnas ansvar att plantera lövträd på den del av brandgatan som gränsade till den egna tomten. I praktiken kanske en tomtägare planterade träden, medan en annan avstod från det. Det betyder att endast delar av samma brandgata kan ha planterats med lövträd.

Bild 7. Brandgatan ligger i kvarteret intill Rådhusgatan, mellan Fredsgatan och Kaserngatan. Brandgatan hade träd-planteringar år 1928. Foto: Österbottens museum.

Bild 8. Träden i Kipinägränden.

Bild 9. De två ekarna i Hartmansgränd.

2.2. Särdrag i Setterbergs stadsplan för Vasa

Setterbergs stadsplan avviker från den tidens normativa stadsplanelösningar. Empirens stadsrum präglades av ett lågt och brett gaturum, men Setterberg planerade smalare gator och trähus i två våningar. Den allmänna byggnadsordningen tillät att man byggde trähus endast i en våning på grund av brandrisken, men enligt Setterbergs plan fick man tillstånd att bygga trähus i två våningar.

Eftersom Engels stadsplan för Åbo tog brandskyddet i beaktande och ansågs skydda staden från stora bränder togs Åboplanens lösningar med i den allmänna byggnadsordningen för städerna i Finland år 1856. Setterberg använde sig av de brandskyddsfrämjande lösningarna från Engels stadsplan i planeringen av stadsplanen för Vasa. Den grundläggande strukturen i Setterbergs stadsplan är densamma som i Engels Åboplan. En luftig stadsstruktur med breda esplanader och gator, många torg och öppna platser, brandgator, samt stora tomter. Hos Setterberg framstår tydligt den hierarkiska indelningen av bebyggelsestrukturen i större och mindre tomter efter funktion. I Åboplanen finns också den här aspekten med, men inte lika tydligt som hos Setterbergs plan för Vasa. I Åboplanen går brandgatorna i två riktningar, vinkelrätt mot varandra. Setterberg däremot planerade endast brandgator i kvarterens längdriktning.

I förhållande till Åboplanen planerade Setterberg vissa avvikande element i stadsplanen för Vasa. Setterberg använder sig av de tidigare endast tekniskt planerade esplanaderna som estetiska element genom att framhäva dem tydligt i stadsbilden, och de planterades rikligen med två rader av lövträd. Strandlinjen rätades ofta ut efter klassicismens ideal när man planerade en rutnätsstad, men Setterberg behöll den naturliga strandlinjen och planerade en grönområdeszon mot vattnet, där fristående administrativa byggnader placerades. Strandparkens utformning visar på romantiska drag i formgivningen och planeringen. De offentliga byggnaderna omgavs av parkanläggningar för att skydda dem vid en eventuell brand. Tomtstorleken varierar, vilket ger en mera dynamisk gatubild än den i Åboplanen.

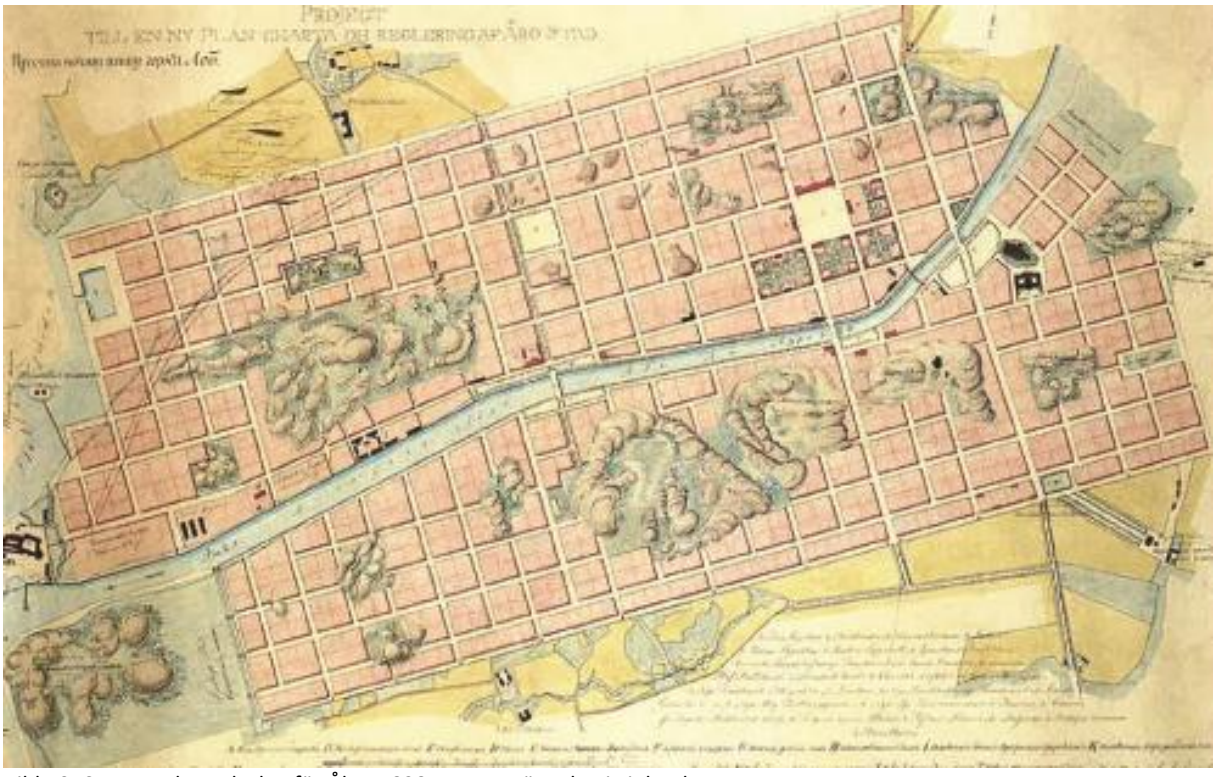

Bild 10. C. L. Engels stadsplan för Åbo, 1828. Karta: Trästaden i Finland.

2.3. Kråkströms stadsplan

Setterbergs stadsplan utgör grunden för stadsplaneringen i Vasa. De strukturer Setterberg definierade med strandparken, esplanaderna, brandgatorna och kvarteren är fortfarande en del av stadsbilden trots att man rivit gamla byggnader, uppfört nya och gjort andra förändringar i stadsbilden. När järnvägen byggdes år 1863 ändrades stadsbilden i och med att Vöråstan, arbetarnas stadsdel, uppkom. Under början av 1900-talet utvecklades industrin och handeln i Vasa och befolkningsmängden ökade. År 1925 började staden breda ut sig mot Sandviken. På 1930-talet fanns enstaka hus med 4-5 våningar, men annars var byggnaderna i Vasa endast 1-2 våningar höga.

Befolkningsökningen och den snabba urbaniseringen under årtiondena efter andra världskriget resulterade i att tomtpriserna ökade och i ett stort behov av att snabbt bygga flera bostadshus i staden. Modernismen dominerade planeringen under den här tiden med sitt enkla och stilrena uttryck. Under 1960- och -70-talen började man ifrågasätta de gamla och traditionella husen, som hade bristfälliga rum och inte betjänade stadens invånare med tillräckliga bekvämligheter. Man ville riva de gamla husen för att kunna bygga nya bostadshus med högre standard och för att skapa utrymme för affärs- och ämbetslokaler. Stadsbilden i Vasa förändrades när man började riva ner gamla trähus för att frigöra utrymme för de nya höghusen. I boken VASA, utgiven av Vasa stad år 1962, påpekas att värden så som arv och tradition ibland försummats och att man därför kunnat riva hela kvarter för att bygga nytt igen. Den nya byggnadstekniska lösningen, elementbyggandet, var en orsak som bidrog till de snabba förändringarna under industrialismens tidsperiod. Betongindustrin och elementbyggandet gjorde det möjligt att uppföra mer storskaliga och högre byggnader än tidigare.

Stadsbilden öppnades upp samtidigt som biltrafiken fick en allt större inflytelse på planeringen av stadsstrukturen. Det förutsattes att människor ville bo i städernas centrum. Marken där var dyr, vilket man beaktade genom att bygga uppåt. Med Kråkströms nya stadsplan försvann gränserna mellan det offentliga och det privata rummet i kvarteren. Skalan och kvartersstrukturen förändrades och stadsrummet blev en öppen helhet. I den nya stadsplanen placerades byggnaderna inte längre längs med gatulinjen, vilket gjorde att det tidigare rumsligt sett klart definierade gaturummet upplöstes och förvandlades till ett öppet rum, som flöt ihop med kvarteret. Därmed försvann de inre gårdsrummen ur kvartersstrukturen. Det nya gårdsrummet som uppstod var halvoffentligt. Höghusen gav Vasa en ny stadsbild jämfört med den tidigare, vilken dominerades av låga trähus. En annan frågeställning uppkom i samband med den ökande biltrafiken. Var skall bilarna placeras? Brandgatorna fick härmed en ny funktion som parkeringsområden. Den gamla staden försvann och ersattes av en ny stad med en öppen, funktionalistisk struktur byggd för biltrafik. Vasa, som tidigare varit känd för sin stadsbild dominerad av grönska, blev nu en stad där man fokuserade på bilisternas behov.

Bild 11 och 12. Förändringen i stadskvarteren och –bilden under 1960- och -70-talen. De nya byggnaderna som uppfördes var i en mycket större skala än de existerande trähusen. Fotografierna är tagna i korsningen mellan Storlånggatan 47 och Vasaesplanaden 22 . Yllevarufabriken syns i bakgrunden. Foton: Österbottens museum.

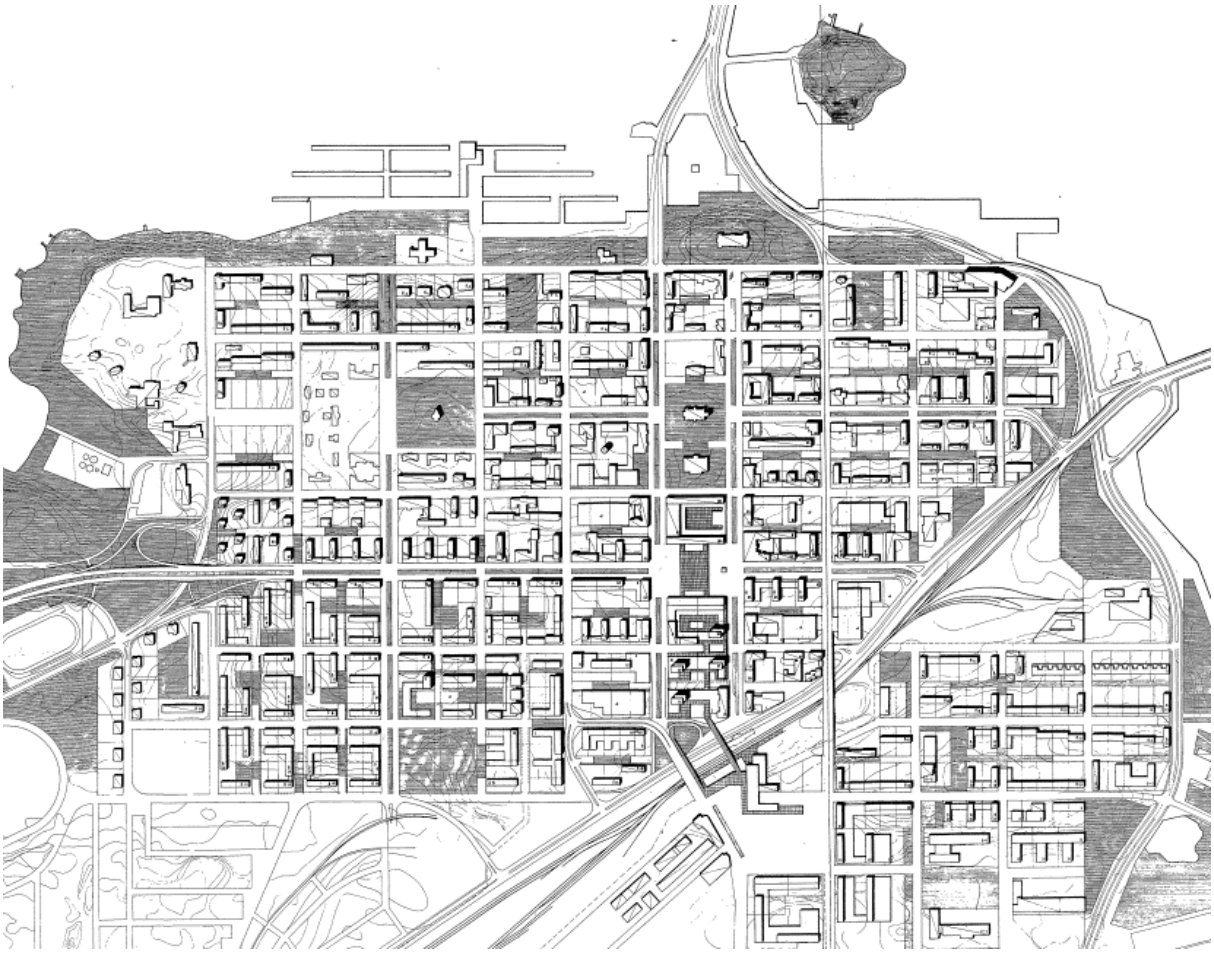

Bild 13. Kråkströms stadsplan, 1967. Karta: Planläggningen.

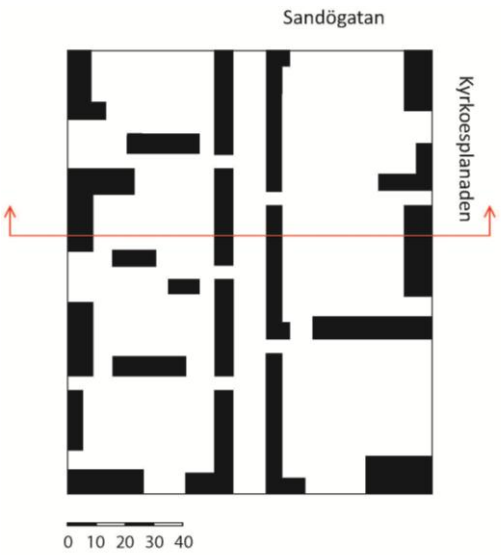

Bild 14. Stadsbilden efter Kråkströms sanering var öppen och luftig. Foto: Österbottens museum.

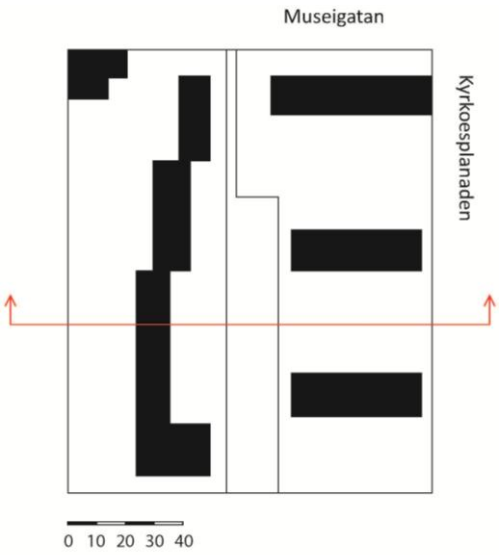

Bild 15. Vasa i slutet av 1940-talet, korsningen mellan Handelsesplanaden och Korsholmsesplanaden. Brandgatustrukturen kan tydligt ses till vänster på bilden. Foto: Österbottens museum.

I samband med förändringarna under 1960- och -70-talen revs de flesta uthuslängor ner längs med brandgatorna. Träden som tidigare kantat brandgatorna höggs ner för att skapa rum för den ökande biltrafiken i staden. Brandgatorna utvidgades med tre meter breda zoner på den ena sidan eller på båda sidorna av brandgatan. Därmed ökade bredden från 12 meter till motsvarande 15 eller 18 meter. Brandgatorna blev nu breda, öppna stadsrum som stod i förbindelse med kvarterens gårdsplaner.

Brandgatan, Kipinägränden, ligger i korsningen mellan Kyrkoesplanaden 22 och Sandögatan 8. Den 11,9 meter breda brandgatan kantades av uthusbyggnader, medan bostadshusen låg längs med gatulinjen.

Brandgatan ligger i korsningen mellan Kyrkoesplanaden 6 och Museigatan 8. I Kråkströms plan ändrades brandgatans bredd från 11,9 meter till 18 meter. Kvarteret kännetecknades av fristående, stora byggnader.

Bild 16 och 17. Setterbergs kvartersstruktur jämfört med Kråkströms kvartersstruktur.

Bild 18. Kipinägränden. Ett parkområde finns i mitten av brandgatan. Foto: Vasa stads karttjänst.

Bild 19. Brandgatan, som parkeringsplats, ligger mellan Biblioteksgatan och Museigatan, nära Kyrkoesplanaden. Foto: Vasa stads karttjänst.

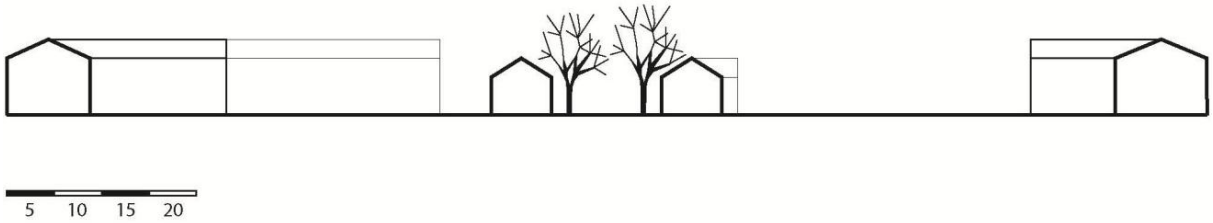

Bild 20. Setterbergs brandgata var 12 meter bred, med trädplanteringar och uthus som kantade brandgatan. Ett tydligt definierat gaturum.

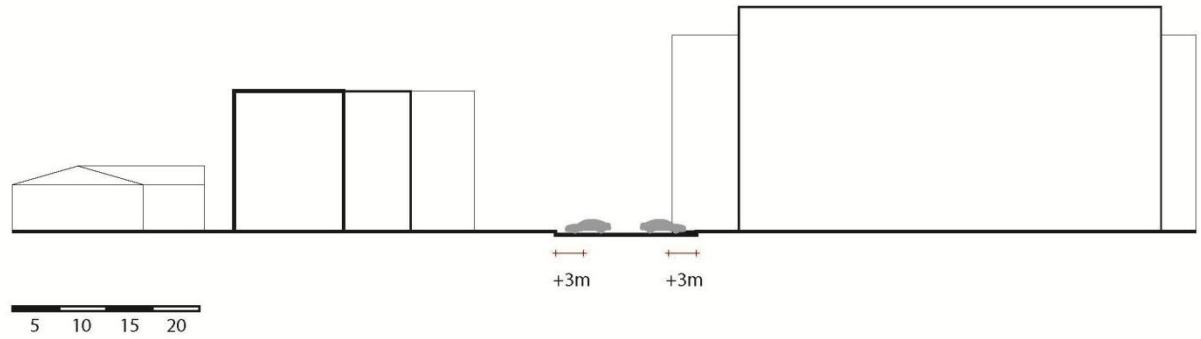

Bild 21. Kråkströms brandgata var 18 meter bred, med parkeringsplatser på båda sidor om gatan och storskaliga byggnader. De nya byggnaderna placerades vanligtvis inte i linje med brandgatorna, vilket gav brandgatan en öppen karaktär utan tydlig rumslig avgränsning.

3. Brandgatornas planeringssituation

Brandgatorna, så som Setterberg planerade dem, var tydligt definierade gaturum som anslöt sig till stadens grönområdesstruktur. Efter Kråkströms saneringsplan omformades brandgatorna under 1960- och -70-talen till parkeringsområden utan tydlig avgränsning mot kvartersgårdarna. Under 1980-talet började man i planeringen återgå till brandgatornas ursprungliga dimensioner. Parker planerades på brandgatorna och man sökte nya lösningar för användningen av dem, däribland som lekparker. Fortfarande används dock de flesta brandgatorna som parkeringsområden. Efter statsrådets beslut från år 2010 klassas brandgatorna tillsammans med esplanaderna och strandparken som en värdefull kulturmiljö av riksintresse.

Bild 23. Brandgatorna i Vasa.

3.1. Generalplanesituation

Vasa generalplan 2030 godkändes av fullmäktige 13.12.2011 och är för närvarande under behandling i förvaltningsdomstolen. I generalplanen för Vasa 2030 markeras kvarteren mellan Vasaesplanaden och Hovrättsesplanaden, samt kvarteren söder om Vasaesplanaden som C-områden, det vill säga områden med centrumfunktioner. De här kvarteren omfattar funktioner så som handel, offentlig och privat service, samt boende och arbetsplatsverksamhet, som lämpar sig i centrum. De brandgator som går genom kvarter med centrumfunktioner kantas av butiker och fungerar som genomgångsrum. En del av dem har blivit bakgårdar till stora butikslokaler och domineras därför av servicetransport och parkeringsplatser.

De flesta brandgatorna finns i kvarter, vilka är reserverade som AK-områden, det vill säga områden med flervåningshus. Här finns också till viss del service- och arbetsplatsfunktioner. Brandgatorna i de här områdena fungerar främst som parkeringsområden och bakgårdar för bostadshusen.

Delar av olika kvarter är reserverade som PY-områden. De är till för offentlig service och förvaltning så som kommunal och statlig samfundsverksamhet. I viss mån får också arbetsplatser och bostäder placeras här. Brandgator i anslutning till de här områdena domineras av parkering och uppfattas som en del av kvartershelheten, i de fall där kvarteret domineras av ett större byggnadskomplex.

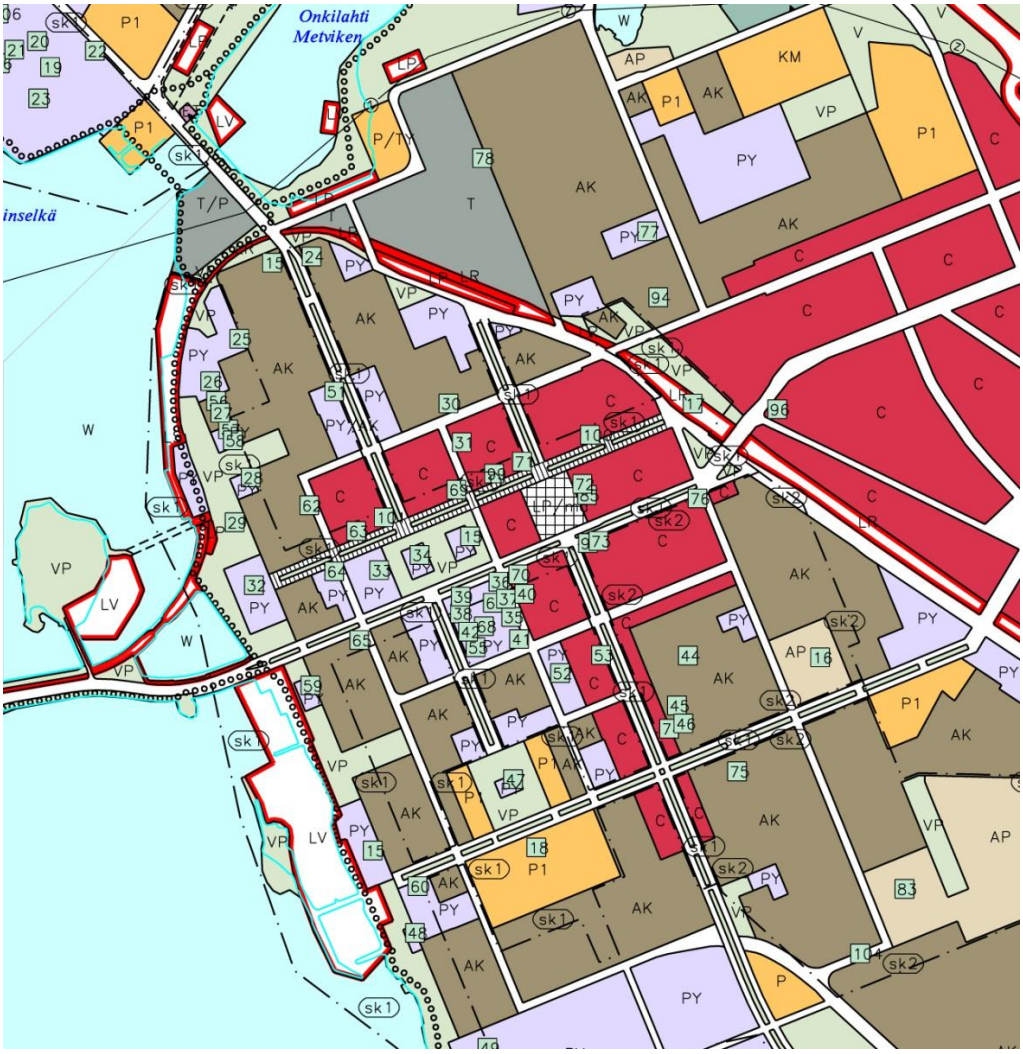

Bild 24. Generalplanen över Vasa centrum. Karta: Planläggningen

3.2. Detaljplanesituation

Genom planläggningens olika skeden har brandgatorna i Vasa fått varierande funktioner. På vissa ställen har brandgatornas karaktär ändrats tillbaka till den ursprungliga, med trädplanteringar längs gatans kanter. Brandgatorna i Vöråstan kantas av låga uthus, vilket ger en bra bild av den rumslighet brandgatorna hade från början. Ställvis har också bredden på brandgatorna ändrats tillbaka till den ursprungliga dimensionen på 11,9 meter. Historiskt sett har brandgatuområdena alltid tillhört staden. Brandgata 1 vid Åbo akademi är däremot i privat ägo, och området hör till kvartersmarken. Brandgata 40 har också reserverats som en del av kvartersområdet i detaljplanen. I detaljplanen, bilaga 1, definieras de flesta brandgator eller delar av dem som parkeringsområden av olika slag.

Diagrammet över brandgatornas utveckling, bilaga tre, utgår från de åtgärder som planerats för brandgatorna i olika detaljplaner sedan Setterbergs tid. Planerna har alltså inte nödvändigtvis förverkligats. Varje förändring i en brandgatas funktion eller dimension, samt det årtal då detaljplanen har godkänts, dokumenteras i diagrammet.

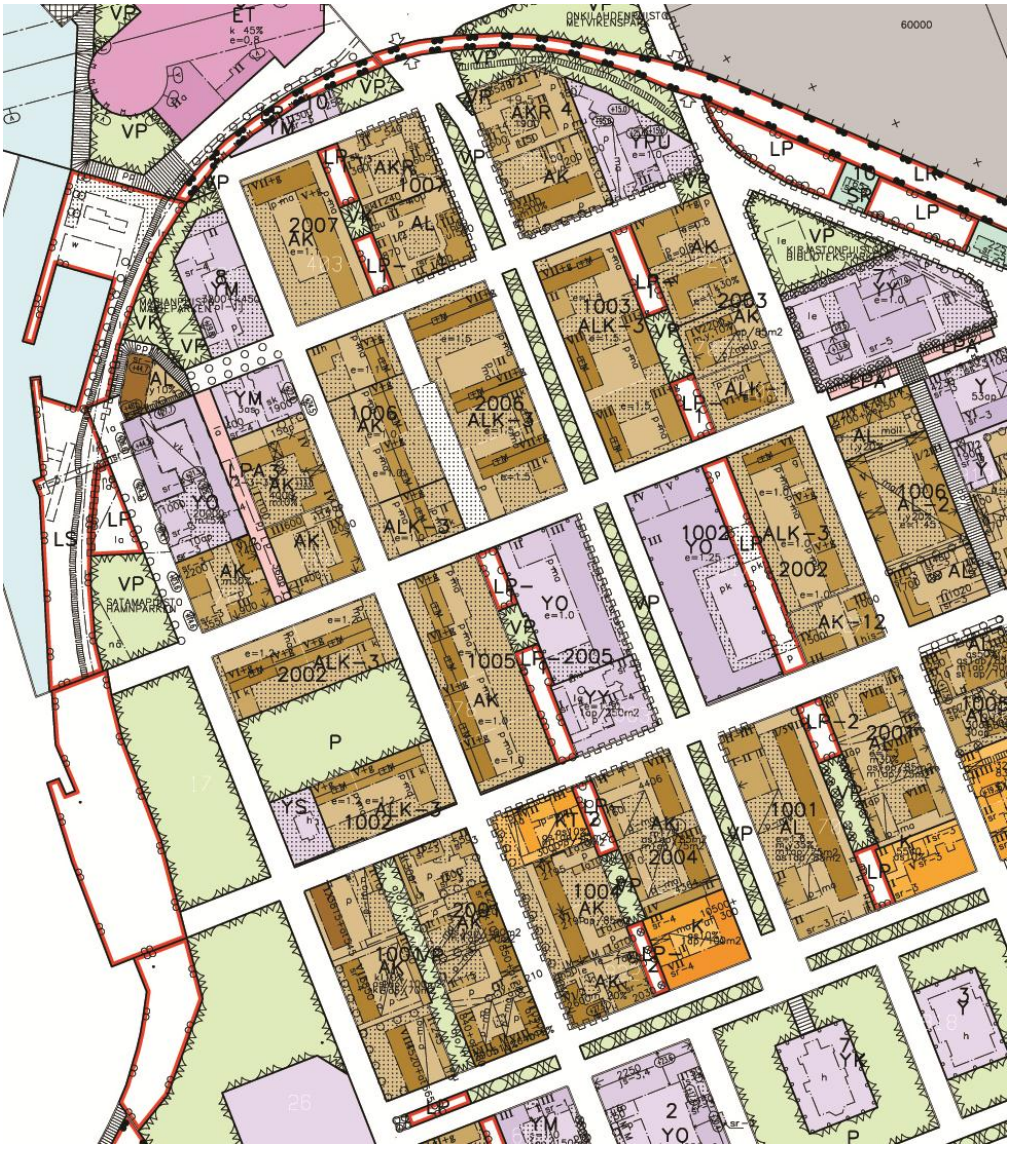

Bild 25. Utsnitt ur detaljplanen. Karta: Planläggningen.

Bild 26. Kråkström planerade inte att brandgatorna skulle breddas i Vöråstan. De har därför behållit sina ursprungliga dimensioner. Foto: Österbottens museum.

3.3. Centrumstrategi

Centrumstrategin för nuvarande Vasa centrum och Klemetsö utarbetades under åren 2011-2012 och godkändes av stadsstyrelsen 14.01.2013. Vasa är av stor betydelse för hela regionens livskraft, vilket man vill fokusera på i den framtida planeringen. Syftet med centrumstrategiplanen är att skapa en vision för Vasa centrum och Klemetsö, samt att klargöra de båda områdenas roll i staden. En undersökning av de effekter, som en utvidgning av centrum skulle medföra utgör grunden för de framtida planerna. I undersökningen utreds kommande utmaningar inom markanvändning, boende och trafik.

Ett förslag i centrumstrategiplanen angående brandgatorna, är att i framtiden utveckla dem enligt deras nuvarande karaktär. Brandgator med parker ska utvecklas som grönområden, medan de brandgator som är belägna i centrum ska utvecklas som en del av Vasa promenadcentrum för att betjäna den lätta trafiken. I centrumstrategin föreslås också att man i framtiden planerar bättre förbindelser reserverade för den lätta trafiken. Vasa är en stad med korta avstånd, jämn terräng och många studeranden, vilket är en bra utgångspunkt för att utveckla Vasa till att bli en mer cykel- och promenadvänlig stad. Brandgatorna kunde i det hänseendet, tack vare deras öppna karaktär och kontinuerlighet i stadsstrukturen, erbjuda förbindelser mellan viktiga knutpunkter i staden för den lätta trafiken.

Bild 27. Markanvändningsschema. Karta: Vasa centrumstrategi.

3.4. Tidigare planer för brandgatorna

Setterberg planerade 11,9 meter breda brandgator. När Kråkström ritade saneringsplanen år 1967 utvidgades de flesta brandgator med tre meter breda zoner längs med båda långsidorna, den ena långsidan, eller enbart delar av långsidorna. Förändringarna resulterade således i att brandgatornas bredd ökade från tidigare 11,9 meter till 15 eller 18 meter. Förändringen berörde alla brandgator, utom dem i Vöråstan. Även de ändrades till parkeringsområden, men Kråkström planerade inte att de skulle utvidgas. I samband med utvidgningen av brandgatorna planerades underjordsparkering under dem. Planerna var dock alltför omfattande och realiserades därför inte, utan istället började man använda brandgatorna som parkeringsområden.

Från år 1977 började man i planeringen återskapa brandgatornas ursprungliga atmosfär. Under åren 1977-2004 infördes mindre parkområden på 18 olika brandgator, ofta på den mittersta delen av brandgatan. Bredden på en del brandgator justerades sporadiskt tillbaka till den ursprungliga under åren 1987-2010. Brandgatornas förändringar kan ses i diagrammet i bilaga 3.

Av de planer som gjorts för brandgatorna har en del genomförts, medan förverkligandet av andra planer fortfarande pågår.

3.4.1. Vasa promenadcentrum

En plan för Vasa promenadcentrum uppgjordes år 1999 och godkändes av stadsstyrelsen år 2000. Vissa uppsatta mål från den har genomförts stegvis och planerna för promenadcentrum fortgår. Området för Vasa promenadcentrum omfattar de brandgator som ansluter sig till Hovrättsesplanaden, samt de två brandgator som ligger söder om torget på var sin sida om Handelsesplanaden. Planen är endast ett förslag, och de föreslagna åtgärderna har inte genomförts i detalj, men huvuddragen i förslagen har förverkligats för åtminstone Hartmansgränden och Biblioteksgränden.

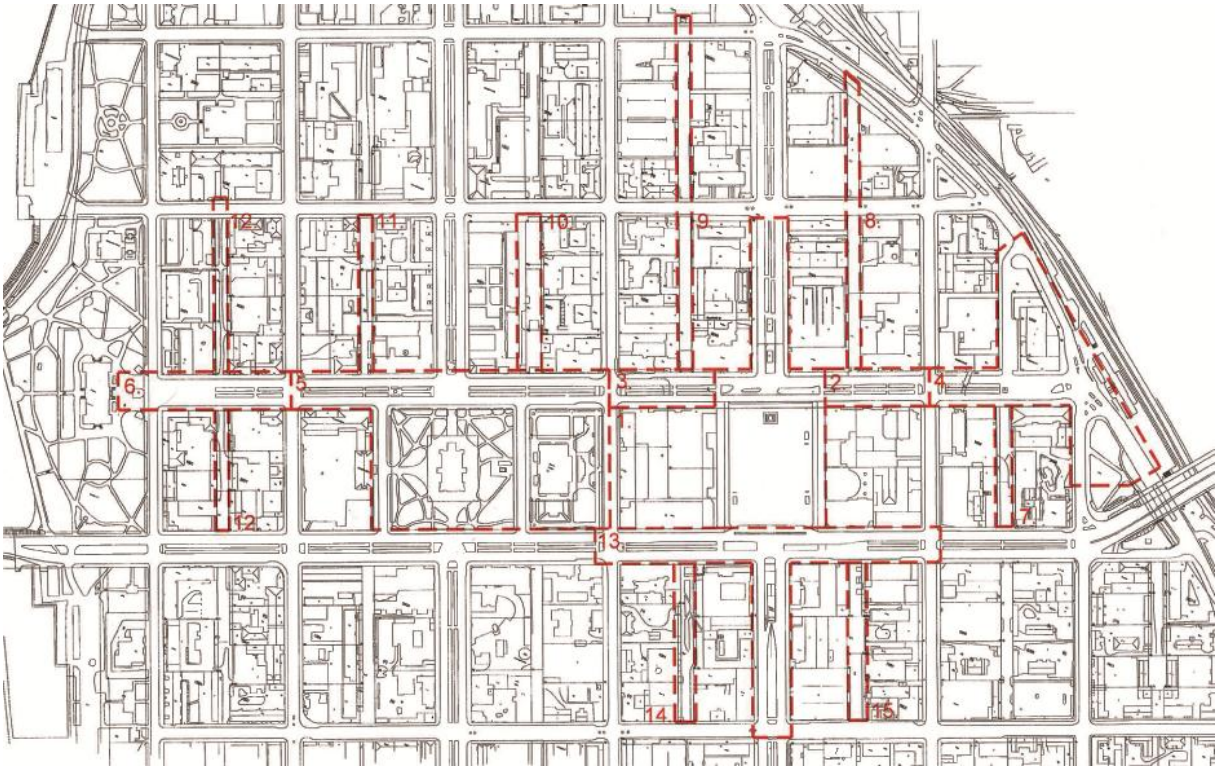

Bild 28. Promenadcentrum. Karta: Yleissuunnitelma Vaasan kävelykeskusta.

Brandgatan som är nummer 7 i planen för promenadcentrum, Astorsgränden, ligger invid hotell Astor och Halpa-Halli. Brandgatan används främst som genomgångsrum, parkeringsområde och för servicekörning. Avsikten med de planerade åtgärderna var att avgränsa parkeringsområdet från Vasaesplanaden med hjälp av trädplanteringar. Därtill föreslogs att gångområdet skulle förses med plattor av granitsten för att åtskilja fotgängarna från biltrafiken. Inga av de föreslagna åtgärderna har genomförts.

Teräsgränden, nummer 8, har en bakgårdskänsla och brandgatan används av lättrafik som genomgångsrum. På den sidan av brandgatan som vetter mot Sandögatan blandas lättrafik med biltrafiken till underjordsparkeringen. Det föreslogs att gatan delvis skulle övertäckas och att stenplattor skulle anläggas på hela gränden. Planerna tog den lätta trafiken i beaktande och skiljde den från biltrafiken. Inga av de föreslagna åtgärderna har genomförts.

Hartmansgränden och Bibilioteksgränden, nummer 9, sträcker sig över två brandgator som är en viktig förbindelse för den lätta trafiken mellan biblioteket och torget. I planeringen framfördes ett förslag om att komplettera bebyggelsen i de intilliggande kvarteren där så behövdes. Det föreslogs att man skulle plantera träd i grupper längs med brandgatorna och att stenplattor skulle anläggas på marken. Planerna förenade Hartmansgränden och Biblioteksgränden med Hovrättsesplanadens gågata. År 1997 bebyggdes den del av området mellan Sandögatan och Biblioteksgatan som tidigare stod tomt med nya bostadshus. Man har också anlagt stenplattor på hela Hartmansgränden och halva Biblioteksgränden. Utvecklingen av de två brandgatorna fortgår.

Schaumansgränden, nummer 10, är ett osammanhängande stadsrum. Den del som ligger intill Hovrättsesplanaden och idag används som parkering föreslogs göras om till ett torg avgränsat från omgivningen med trädplanteringar. I del mittersta delen av brandgatan föreslogs att de existerande planteringarna skulle kompletteras. Förslaget har inte förverkligats.

Bild 29. Hartmansgränden.

Bild 30. Biblioteksgränden.

Kipinägränden, nummer 11, har till viss del en parkliknande atmosfär och fungerar som genomgångsrum. Områdets naturlika karaktär bevarades och brandgatan avgränsades från Sandögatan med trädplanteringar i de planerade åtgärderna. De föreslagna åtgärderna har inte genomförts.

Stenforsgränden, nummer 12, sträcker sig över två brandgator med parkliknande karaktär. Planerna avsåg att komplettera de existerande trädplanteringarna på brandgatorna. Förslaget har inte förverkligats.

Företagargränden, nummer 14, ligger i en omgivning av butiker i omedelbar närhet till torget. Brandgatan används ändå främst som parkeringsplats och genomgångszon. Förslaget beaktade möjligheten för de omgivande butikerna att använda sig av brandgatan för försäljning sommartid. Det föreslogs också att bebyggelsen skulle kompletteras där så behövdes. Förslaget har inte förverkligats.

Hallgränden, nummer 15, karakteriseras av bilparkering, men har en mjuk ton tack vare trädplanteringar längs med ena sidan av gatan. Förslaget var att planera brandgatan till en gågata, som kantades av butiker och trädplanteringar. De föreslagna trädplanteringarna har förverkligats.

3.4.2. Lekplatser

I samband med den utredning av lekplatserna i Vasa som gjordes 1986 minskades antalet lekplatser i centrum. I utredningen ingick daghem, lågstadieskolor och de lekparker som sköttes av Vasa stad. På grund av EU-direktiv med högre säkerhetskrav på lekplatser togs de små lekplatserna bort, eftersom Vasa stad inte hade tillräckliga resurser för att underhålla dem enligt de nya kraven.

Bild 31. Brandgatorna som ingick i utredningen från år 1986 av lekplatserna i Vasa centrum.

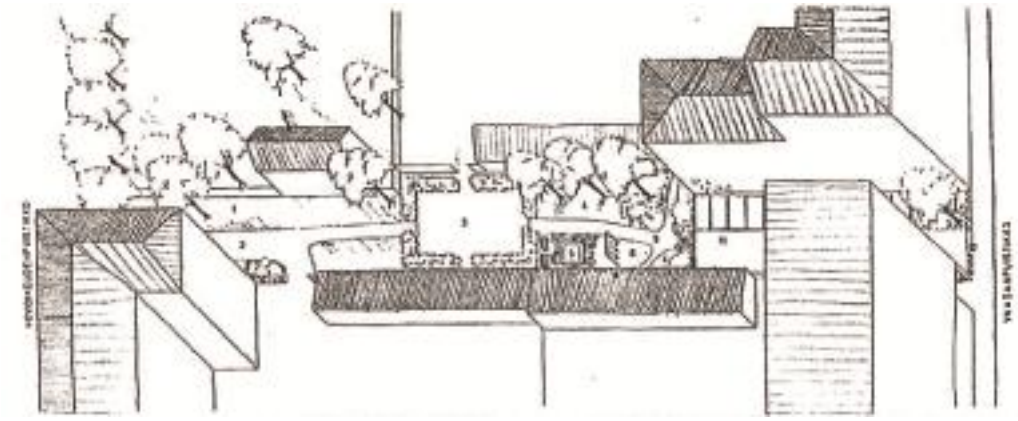

Bild 32. Förslag till planering av lekplats på brandgata 3, det vill säga brandgatan mellan Hovrättsesplanaden och Vasaesplanaden som ligger närmast Strandgatan. Lekplatsen räknades som en kvarterslekplats, vilken betjänade det omkringliggande kvarteret. Bild: Leikkipaikkaselvitys, 1986.

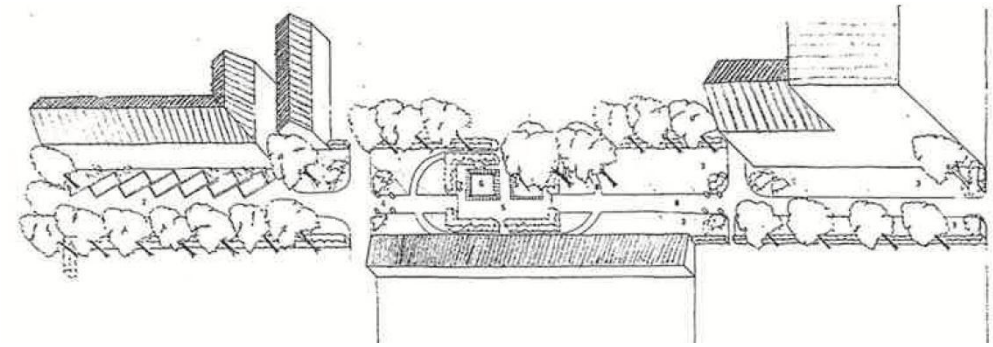

Bild 33. Förslag till lekplats på brandgata 2. Bild: Leikkipaikkaselvitys, 1986.

Bild 34. Brandgata 2. Brandgatan används som förvaringsområde för båtar vintertid och kännetecknas av trädplanteringar längs kante+
rna.

Bild 35. Brandgata 3. Nu finns en öppen plats mitt på brandgatan där lekplatsen tidigare låg.

Bild 36. På brandgata 11 har tidigare funnits en lekplats, men den är inte längre kvar. Lekplatsen räknades som en kvarterslekplats, som betjänade det omkringliggande kvarteret.

Bild 37. Det har tidigare funnits en lekpark på brandgata 17. Där finns nu en park intryckt mellan två parkerings-platser. Intrycket av området är att det är ostrukturerat oc och därmed att funktionerna är tillfälliga.

Bild 38. I utredningen av lekparkerna föreslogs att man på brandgata 13 skulle planera en lekpark, men brandgatan fungerar idag endast som parkeringsområde.

Bild 39. Brandgata 16 är en del av Vasa övningsskolas område och är en inhägnad som spelplan. Därmed bryter den brandgatans fysiska kontinuitet, om än inte den visuella linjen genom brandgatan.

3.4.3. Delgeneralplan för centrum 1995

Delgeneralplanens huvudsakliga mål var att stoppa minskningen av invånarantalet, skapa en enhetlig stadsbild, förstärka Vasa som regionscentrum och utveckla trafikregleringen. I delgeneralplanen markeras brandgatorna i Vöråstan som värdefulla stadsrum värda att bevaras. Dessutom planeras merparten av brandgatorna att utvecklas till gemensamma kvartersgårdar för de angränsande tomterna. Minst hälften av de här brandgatorna reserveras som lek-, vistelse-, och grönområden. De övriga brandgatorna fungerar som parkeringsområden. De brandgator som ingår i promenadcentrum är i huvudsak avsedda för lättrafik. Biblioteksgränden, Hartmansgränd och Teräsgränd ingår i området för promenadcentrum.

Bild 40. Brandgatornas olika tilltänkta funktioner i delgeneralplanen för centrum, 1995.

4. Brandgatornas roll i stadsbilden

Brandgatorna delar kvarteren i längdriktningen. Enligt Setterbergs plan är brandgatorna enskilda områden inom kvarteren, men i och med de ändringar i stadsbilden som Kråkströms saneringsplan medförde, uppfattas brandgatorna idag som en del av kvarteren. Tillsammans bildar brandgatorna en sammanhängande struktur som sträcker sig genom hela Vasa centrum och Vöråstan. De är en del av lättrafiknätverket inom staden, men används primärt som parkeringsområden.

4.1. Nuläget

De tre meter breda zoner som brandgatorna utvidgades med under 1960- och 70-talen blev inte alltid i stadens ägo. Även idag finns områden på brandgatorna som staden inte äger. De här områdena kan i framtiden ge problem när staden vill utveckla och planera brandgatorna. Under senare delen av 1980-talet började man återgå till brandgatornas ursprungliga bredd i planeringen. Om man framöver vill återinföra brandgatornas tidigare dimension måste stadens först inlösa de områden av brandgatorna som är privatägda. I bilaga 3 kan privata områden på de enskilda brandgatorna tydligare ses. I bilaga 2 finns en plan över markägoförhållandena i Vasa centrum.

Elledningar finns under eller längs med alla brandgator utom brandgata 1, och vattenledningar under eller längs med varje brandgata förutom brandgatorna 12 och 16. Ledningarna kan förhindra möjligheten att plantera träd på brandgatorna, eftersom trädrötterna kan förstöra dem. I bilaga 3 finns en utförligare beskrivning av ledningarnas placering på brandgatorna.

Bild 41. Delar av brandgatorna som är privatägda. Områdena syns tydligare i bilaga 3.

4.2. Analys

I Setterbergs stadsplan strukturerar esplanaderna upp staden i olika stadsdelar. Vidare finns i varje stadsdel kvarter i varierande storlek, som i sin tur delas upp i två delar av de längsgående brandgatorna. Enligt Setterbergs plan bildar brandgatorna en kontinuerlig helhet i stadsbilden både i hänseende till funktion, användning och karaktär. Efter Kråkströms förändringar i brandgatustrukturen bildar inte brandgatorna längre en lika tydlig helhet i stadsbilden. De har genom planläggningens olika faser fått varierande funktioner och skiljer sig därför från varandra både i förhållande till användning och till karaktär. Den inbördes förbindelsen mellan brandgatorna bevaras ändå tack vare deras öppna karaktär.

De siktlinjer som brandgatorna skapar i Setterbergs stadsplan bryts av trädplanteringarna på esplanaderna. Trädraderna som Setterberg planerade för brandgatorna framhävde dessa siktlinjer och betonade brandgatornas framåtriktade linje. Esplanadernas kontinuerliga siktlinjer bryts inte, utan fortsätter ut över vattnet. Eftersom brandgatornas siktlinjer bryts av planteringarna på esplanaderna visar det att brandgatorna är underlägsna esplanaderna i stadsstrukturens hierarki.

Efter Kråkströms ändringar i stadsplanen omformades brandgatorna småningom till parkeringsplatser. Brandgatorna fungerade då som genomkörsleder till och från parkeringen. De var endast betjänande områden för intilliggande byggnader och funktioner, rum som man rörde sig genom för att komma till slutmålet. Fortfarande kan brandgatorna beskrivas som genomgångsområden.

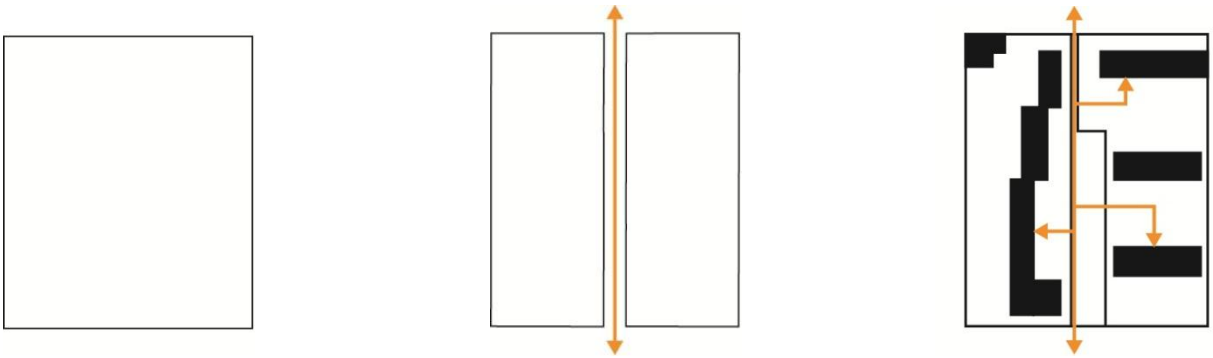

Bild 41. Brandgatan delar upp kvarteret i två delar. Trafiken på brandgatan består av genomgående rörelsemönster. Brandgatan utgör inte slutmålet, utan fungerar endast som en genomgångszon. Själva byggnaderna i kvarteret är slutmål för rörelsen.

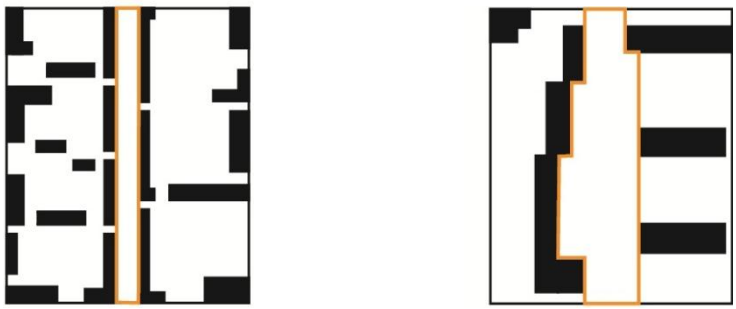

Bild 42. Setterbergs kvarter hade ett tydligt definierat brandgaturum, medan brandgatan i Kråkströms kvarter utvidgades och rumsligt sett snarare kunde kallas för bakgård eller ”brandgård”. Kråkströms brandgata var inte heller avgränsad från huvudgatan. De tidigare privata områdena stod nu i förbindelse med stadens offentliga rum.

Efter 1960- och 70-talens rensning av stadsplanen öppnades stadsbilden upp och kvarteren blev en sammanhängande helhet i och med att de avskilda, privata innergårdarna upplöstes när de gamla husen revs ner för att ersättas med nybyggnationer. Brandgatans förhållande till det omgivande kvarteret och huvudgatorna förändrades i Kråkströms saneringsplan. När många av de äldre husen revs ner och ersattes med flervåningshus i större dimension öppnades stadsbilden upp, vilket gjorde att de privata områdena och innergårdarna i kvarteren fick visuell kontakt med de offentliga huvudgatorna. Rumsligt sett avgränsas Kråkströms brandgator av det omgivande kvarterets flervåningshus, vilka ofta placerades i linje med huvudgatan. Brandgaturummet utvidgades över ett stort område, eftersom de nya byggnaderna inte placerades i linje med brandgatan. Därför blev brandgatan inte heller ett gaturum tydligt avgränsad från kvarteret på samma sätt som tidigare.

I Setterbergs plan var kvartersstrukturen tydligt uppdelad i olika områden. Bostäderna placerades mot huvudgatan, medan brandgatorna kantades av uthuslängor och ekonomibyggnader. Inne på gården placerades enskilda mindre byggnader, så som bakstugan eller ett annat bostadshus. Byggnadernas placering inom kvarteret speglade deras inbördes hierarkiska roll. Bostadshusen, som placerades längs med huvudgatan, stod över de andra byggnaderna i hierarki. Brandgatorna var som bakgårdar, omgivna av mindre viktiga byggnader. Brandgatorna var enskilda element i kvartersstrukturen, eftersom de hade en speciell karaktär i förhållande till det omgivande kvarteret. Bostadshusen och uthusen bildade privata gårdsrum i mitten av kvarteren.

När man enligt Kråkströms plan ersatte de gamla husen med nya byggnader kom också nya funktioner att prägla kvartersstrukturen. Brandgatorna och huvudgatorna kantades av en rad olika byggnader, både bostadshus, butiker och kontorslokaler. Den tidigare områdesindelningen och hierarkin i kvartersstrukturen försvann. Brandgatorna kom så småningom att tas i bruk som parkeringsområden, och blev därmed en annan sorts bakgårdar än tidigare. De definierades inte längre som enskilda element, utan hängde rumsligt sett ihop med det övriga kvarteret. De privata gårdsrummen i mitten av kvarteren upplöstes.

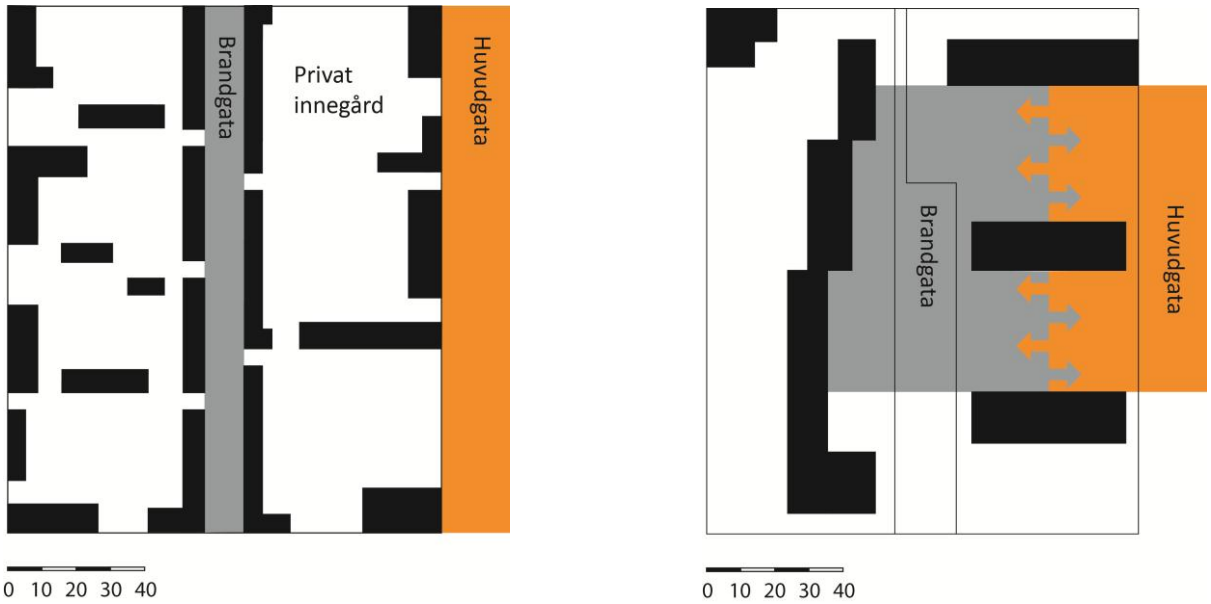

Bild 43. Setterbergs kvarterstruktur jämfört med Kråkströms. De klart avgränsade rumsligheterna i Setterbergs plan upplöstes i Kråkströms plan, där kvarterets och huvudgatans rumsligheter överlappade varandra.

Rörelsen på brandgatan är framåtriktad. Man rör sig genom brandgatan för att ta sig från en punkt till en annan inom staden, eller för att ta sig till en funktion i samma kvarter som brandgatan. När man möter och korsar en esplanad utgör den ett hinder för rörelsen. Det är endast inom kvarterens gränser man färdas fritt. Vid alla korsningar är rörelsen underordnad de korsande gatornas rörelser. Trots brandgatornas sammanhängande struktur genom staden utgör de tvärgående gatorna och esplanaderna hinder för rörelsen. Det finns en kontinuitet mellan brandgatorna som en del av stadsstrukturen, men inte i förhållande till en oavbruten rörelse längs med dem. Ju mer trafik det är på den tvärgående gatan, desto större hinder utgör den för rörelsen längs med brandgatorna.

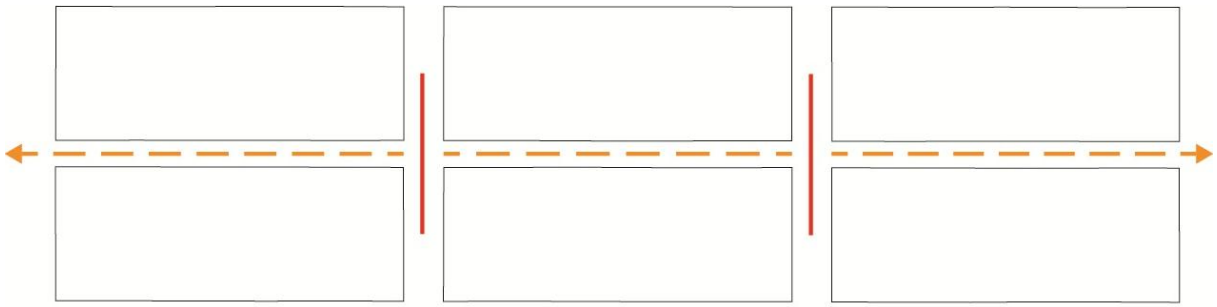

Bild 44. Den rätliniga rörelsen längs med brandgatorna stoppas vid de korsande gatorna. Inom kvartersgränserna finns dock inga hinder för rörelsen.

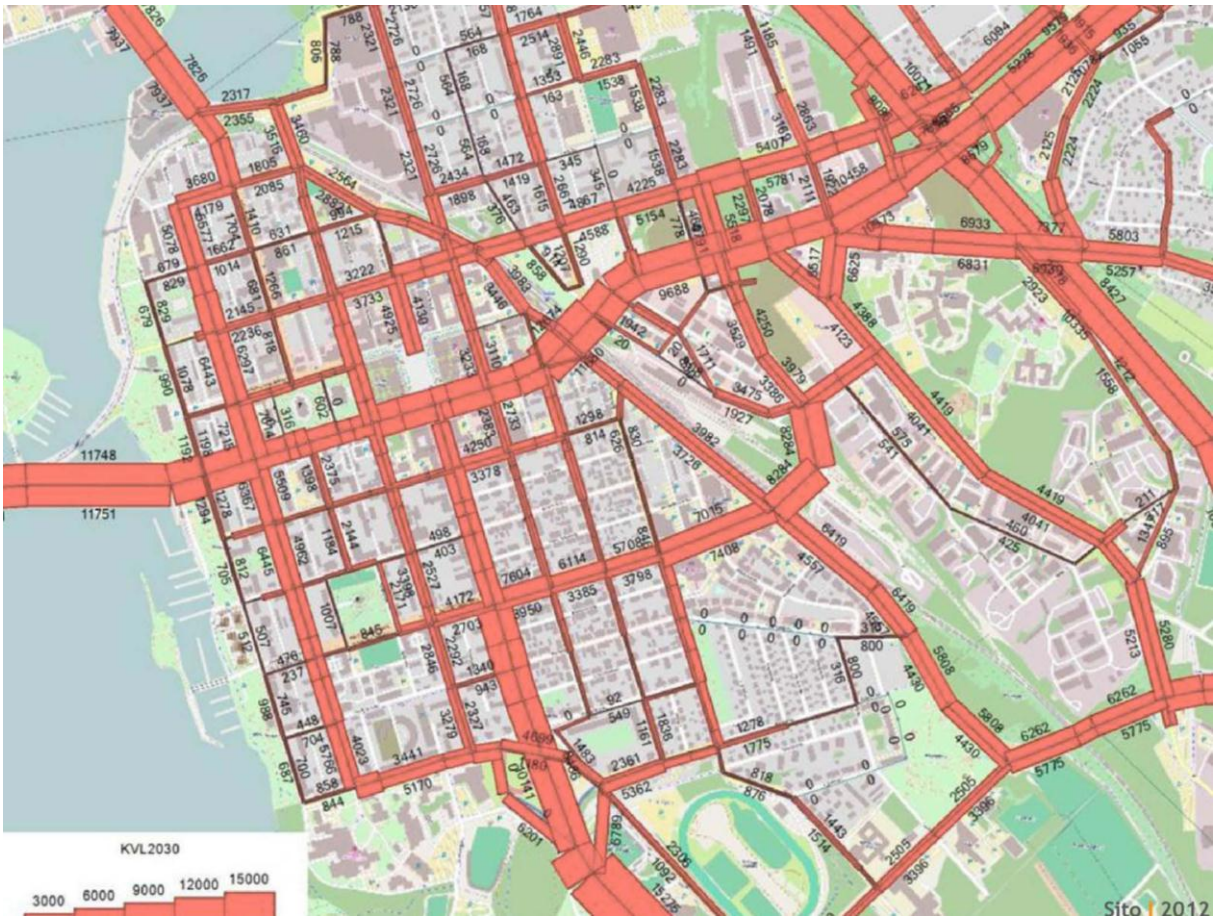

Bild 45. Gatunätets genomsnittliga trafikmängd år 2030, när det ändrats enligt delgeneralplanens mål.
Karta: Vasa centrumstrategi.

4.2.1. Indelning av brandgatorna i kategorier

Brandgatorna delas in i fem kategorier efter analyser av deras nutida karaktär och funktion, samt efter deras utveckling över tid, bilaga 3. Till parkbrandgator räknas de brandgator, som har en tydlig parkliknande karaktär, eller där delar av gatorna har reserverats som grönområde i detaljplanen. Brandgator i kvarter som domineras av bostadshus utgör en kategori. Brandgatorna med ursprunglig dimension finns också i kvarter med bostadshus, men Kråkström planerade inte att göra dem bredare, vilket gör att de skiljer sig från de övriga. De centralt belägna brandgatorna ligger i anslutning till promenadcentrum. Brandgatorna som ingår i ett byggnadskomplex är en del av, eller gränsar till, ett skol- eller universitetsområde.

Bild 46. Brandgatorna indelas i kategorier enligt nutida karaktär, användning och funktion, samt enligt deras utveckling.

Parkbrandgator.

Delar av parkbrandgatorna har i detlajplanen reserverats som grönområden. Den del av brandgatan som hör till grönområdet kantas av lövträd och på så sätt återskapas i viss mån den urprungliga tanken för brandgatan. Parkområdet är ofta placerat i brandgatans mittersta del, men på brandgata 2 har hela gatan reserverats som grönområde. Vid sidan om grönområdena finns vanligtvis parkeringsområden för intilliggande bostadshus, eller båtförvaringsplatser. Avsikten är att parkerna skall betjäna den lätta trafiken, men fotgängare måste ändå gå genom ett parkeringsområde för att ta sig till parken. En mera välgrundad lösning med hänseende till fotgängarna och deras behov borde planeras.

Bild 47. Brandgata 5.

Bild 48. Brandgata 7.

Brandgator i bostadskvarter.

Brandgator belägna i kvarter, som domineras av bostadshus och flervåningshus används som parkeringsområden av invånarna. I detljplanen har hela brandgator eller delar av dem reserverats som parkeringsområden. Ofta placeras avfallskärl invid brandgatorna, så att brandgatan tidvis används av tung servicetrafik. Därför kan brandgatorna även klassas som bakgårdar, eftersom de betjänar kvarterens bostadshus. Brandgatorna skulle istället kunna fungera som gårdar för kvartersinvånarna.

Bild 49. Brandgata 13. Avfallskärl placeras ofta på kvartersmark intill brandgatan, vilket påverkar brandgatans användning i form av servicekörning.

Brandgator med ursprunglig dimension.

Brandgator med ursprunglig dimension finns i Vöråstan och i kvarteret mellan Järnvägsgatan, Sandögatan och Handelsesplanaden. I detaljplanen har delar av dessa brandgator reserverats som parkeringsområden. I Vöråstan har parkområden reserverats i den mittersta delen av alla brandgator förutom på brandgatorna 37 och 40, vilka helt reserverats som parkeringsområden. Brandgatorna kantas av låga uthus, vilket gör att gaturummet både till sin skala och rumsliga avgränsning återspeglar Setterbergs ursprungliga gaturum. Utöver parkområdena finns också träd på andra ställen längs brandgatornas kanter. De har troligtvis inte planterats, utan tillåtits växa upp på naturlig väg. Brandgatorna i Vöråstan har samma planeringsbehov som parkbrandgatorna. Parkerna är placerade i brandgatans mittersta del med parkeringsområden vid sidorna, vilket betyder att fotgängare måste gå genom parkeringsområdena för att ta sig till parkområdena. En lösning som tar fotgängarna i beaktande borde fås till stånd.

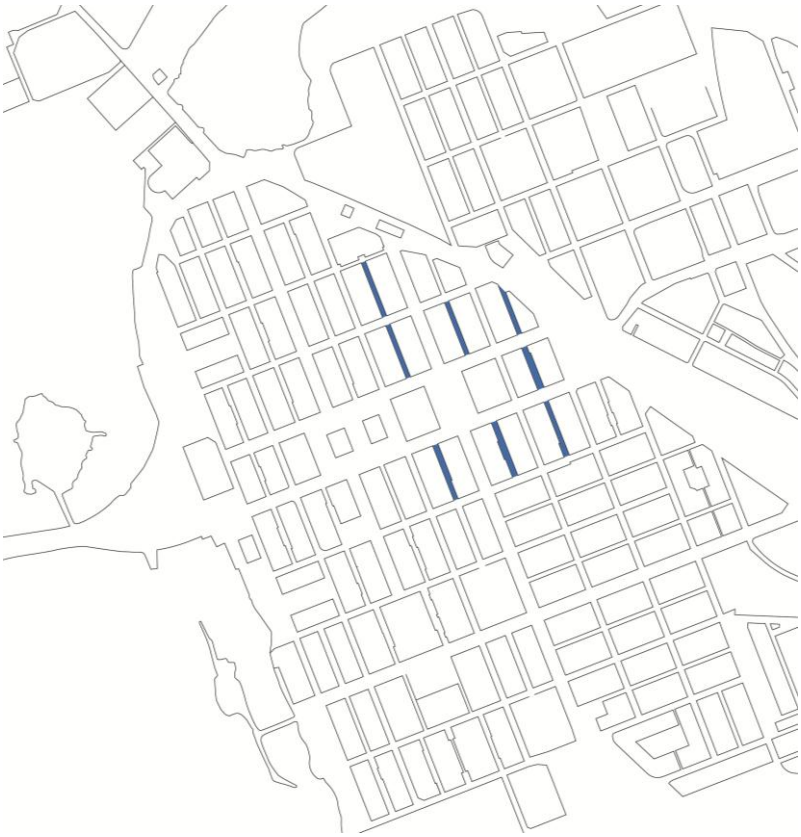

Bild 50. Brandgata 38.

Bild 51. Brandgata 39.

Centralt belägna brandgator.

Brandgatorna ligger nära eller i direkt anslutning till promenadcentrum. Brandgatorna 26 och 27 har redan utformats som en del av promenadcentrum. På de övriga brandgatorna har hela gatan, eller delar av den reserverats som parkeringsområden i detaljplanen. Den lätta trafikens färdvägar mellan viktiga knutpunkter i staden kan underlättas genom att brandgatorna iståndsätts som leder för lättrafik. På Astorsgränd, brandgata 32, arrenderar staden ut ett område som bebyggts med ett parkeringshus. Om man vill återskapa brandgatans ursprungliga öppna rumslighet borde parkeringshuset avlägsnas. Området intill Hovrättsesplanaden används för servicekörningar, vilket präglar dess karaktär.

Bild 52 och 53. Astorsgränd. Den del av Astorsgränd som ligger intill Hovrättsesplanaden är ett område som domineras av servicefunktioner. En avfallscontainer står vid sidan av gatan. Den andra delen av Astorsgränd som ligger intill Vasaesplanaden används som parkeringsområde. Ett parkeringshus, eller en parkeringsplatå, har byggts på brandgatan. Endast ett smalt område finns kvar av den tidigare öppna brandgatan.

Brandgator som ingår i ett byggnadskomplex.

Hela brandgator eller delar av dem ingår i områden, som i detaljplanen är reserverade för offentlig service. I de här fallen är det fråga om skolområden. Brandgatuområden som hör till skolområdena används som parkeringsplats, skolgård eller spelplan. I dessa områden har brandgatornas siktlinjer och rumsliga öppenhet bevarats. Fysiskt sett utgör de områden som används som spelplan och skolgård hinder, på grund av att de är omgärdade. På brandgata 16, 23 och 39 finns inhägnade områden. Om man vill bevara brandgatorna som offentliga områden tillgängliga för allmänheten borde de inhägnade områdena förflyttas i linje med brandgatans kant. Skolgården i Vöråstan sträcker dock ut sig på båda sidorna om brandgatan, och därför är det inte lönsamt att där återställa brandgatan i dess ursprungliga skick.

Bild 54. Brandgata 24 används som parkeringsområde.

Bild 55. Brandgata 39 används som skolgård.

5. Åtgärdsförslag

På basen av analysen av brandgatorna delades brandgatorna in i kategorier. Med det som utgångspunkt föreslås åtgärder som är gemensamma för varje kategori. Syftet är att tydligt framställa varje brandgata som en del av den kategori den tillhör, men samtidigt också som en del av den struktur som brandgatorna tillsammans bildar i stadsplanen.

5.1. Mål för utvecklingen

Åtgärdsförslagen tar utgångspunkt både i de problem och i de karakteristika som framkommit i analyserna av de fem olika brandgatukategorierna. Brandgatornas nuvarande funktion och användning är utgångspunkten för planeringen. Genom att förstärka brandgatornas principiella uppbyggnad framträder deras karaktär tydligare, och deras användningsändamål klargörs. Anknytningen mellan de olika brandgatorna inom samma kategori förstärks och de upplevs som en helhet. En del brandgator är i privat ägo och har reserverats som en del av kvartersmarken i detaljplanen, medan andra tillhör skolområden. Brandgatorna borde istället reserveras som en del av stadens offentliga områden, för att således bevara deras tillgänglighet och deras fysiskt kontinuerliga struktur.

Åtgärderna skall syfta till att skapa ett sammanhang mellan brandgatorna i Vasa. Brandgatorna skiljer sig både till karaktär och till funktion, men de har alla ett öppet gaturum som gör att de bildar en helhet i stadsbilden och anknyter till varandra. Brandgatorna skall därför lyftas fram som en sammanhängande struktur i stadsbilden. I stadsplanen kan sambandet mellan brandgatorna tydligt uppfattas, liksom också i stadsbilden, om de i framtiden får bevara sin nuvarande tillgänglighet och öppna rumslighet. Därför syftar åtgärderna till att ytterligare framhäva brandgatustrukturen, så att brandgatornas tydliga struktur i stadsplanen lika tydligt återspeglas i stadsbilden, och då på ett upplevelsemässigt plan. Åtgärderna understryker och förstärker brandgatornas karaktär, så att de uppfattas som sammanhängande rumsligheter i stadsbilden.

Förändringarna i stadsbilden under 1960- och -70-talens rensning av stadsplanen resulterade i en öppen stadsbild med storskaliga byggnader. I och med den ökande biltrafiken omformades småningom brandgatorna till parkeringsplatser, vilket gjorde dem till kvarterens bakgårdar. Brandgatornas användning ändrades från att tidigare främst ha betjänat kvartersinvånarna till att istället möta biltrafikens behov. På senare tid har dock ett par av brandgatorna omformats till leder för lättrafik. Genom att i åtgärderna fokusera på den lätta trafikens behov kan brandgatornas lokala prägel till viss del återinföras. Brandgatorna bildar i ett större sammanhang en helhet i stadsplanen, men skall genom de föreslagna åtgärderna också uppfylla en funktion för kvartersinvånarna.

Brandgatans rum är i nuläget förenat med kvartersrummet, som i sin tur står i förbindelse med det offentliga gaturummet. De tidigare privata och halvprivata rumsligheterna i Setterbergs kvartersstruktur har gått förlorade, och hela kvarteret har därför fått en mera offentlig prägel. Åtgärderna syftar till att åter framhäva brandgatans rumslighet. Gaturummet kan tydliggöras genom att det avgränsas från omgivningen. Därmed blir brandgatan ett mera privat område, som bildar en egen rumslighet inom kvartersstrukturen.

5.2. Åtgärder

Åtgärderna föreslås enligt de olika kategorierna som brandgatorna har delats upp i, med utgångspunkt i definitionen av de olika kategorierna. En brandgata från varje kategori används som exempel på hur åtgärderna tar sig uttryck på den kategorin av brandgata. Element som lyfter fram och har en positiv inverkan på brandgatornas karaktär förstärks, medan element som har motsatt effekt föreslås tas bort.

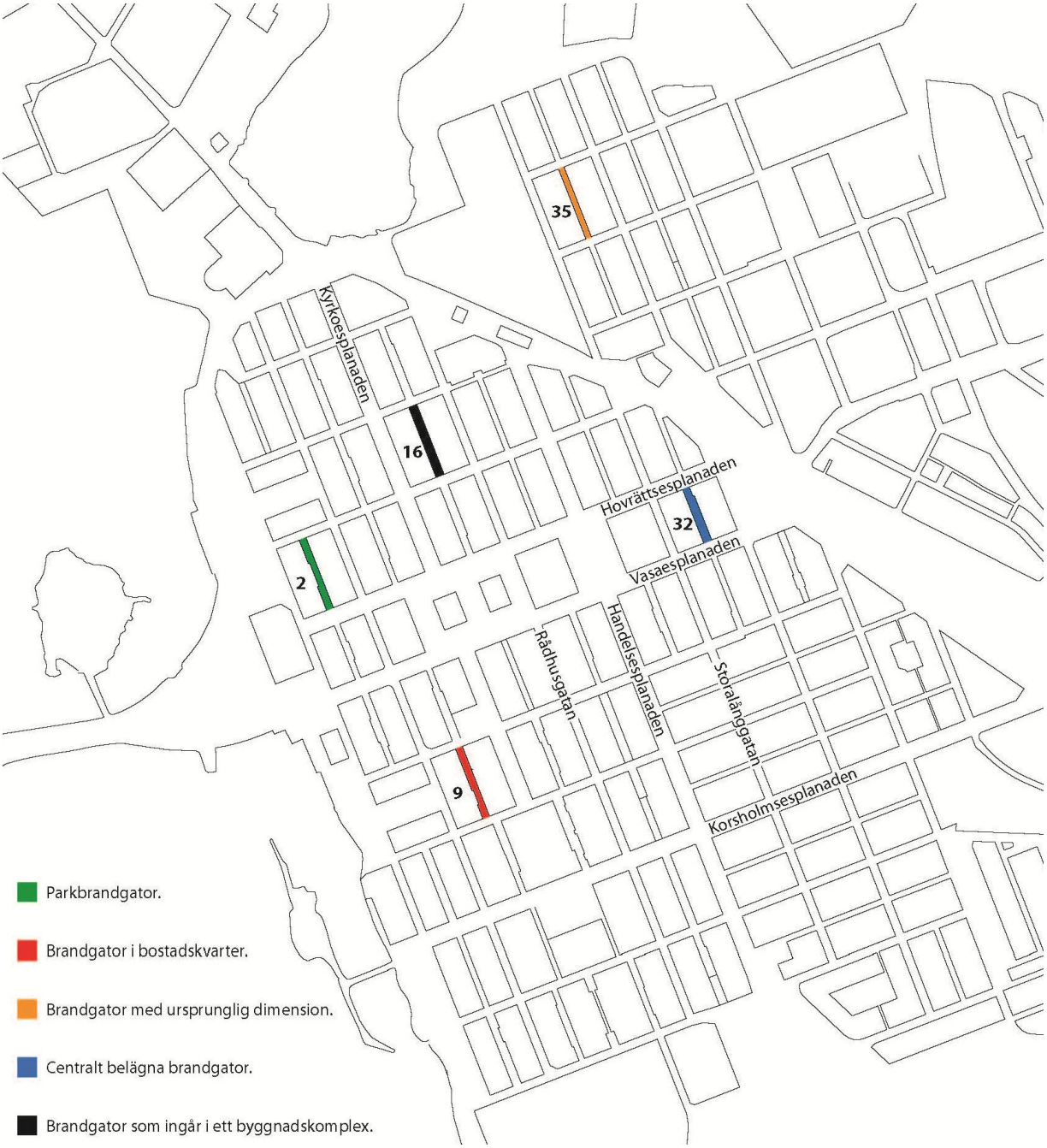

Bild 56. Exempel på åtgärder visas för en brandgata från varje kategori.

Parkbrandgator.

De existerande trädplanteringarna på brandgatorna kompletteras, om möjligt längs med båda kanterna. Bredden på brandgatorna justeras till den ursprungliga. Planteringarna planeras naturlikt, liksom strandparken. Brandgatorna förses med bänkar och blir närliggande grönområden för kvartersinvånarna, samt parkstråk avsedda för lättrafik. Siktlinjen på brandgatorna bevaras och framhävs av trädplanteringarna.

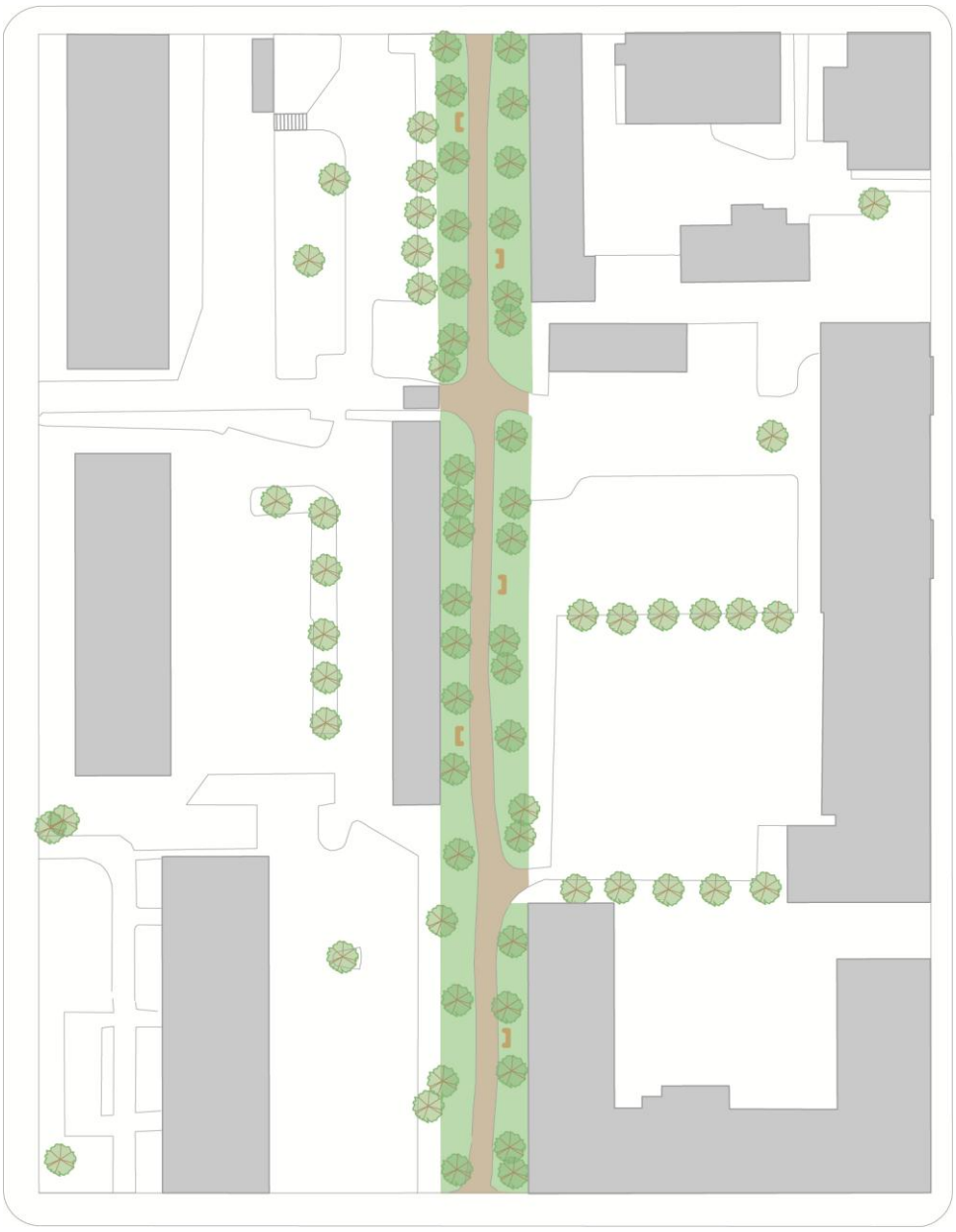

Bild 57. Exempel på planering av en parkbrandgata. Skala 1:1000.

Brandgator i bostadskvarter.

På de brandgator där vinterförvaring av båtar förekommer kompletteras bebyggelsen med båthus längs med brandgatornas kanter. Bredden kan då justeras till den ursprungliga. Framför båthusen planeras smala grönområden med trädplanteringar i grupper. Brandgatorna blir mötesplatser för kvartersinvånarna och leder för lättrafik. Siktlinjen framhävs av båthusen och trädplanteringarna vid sidan av brandgatorna.

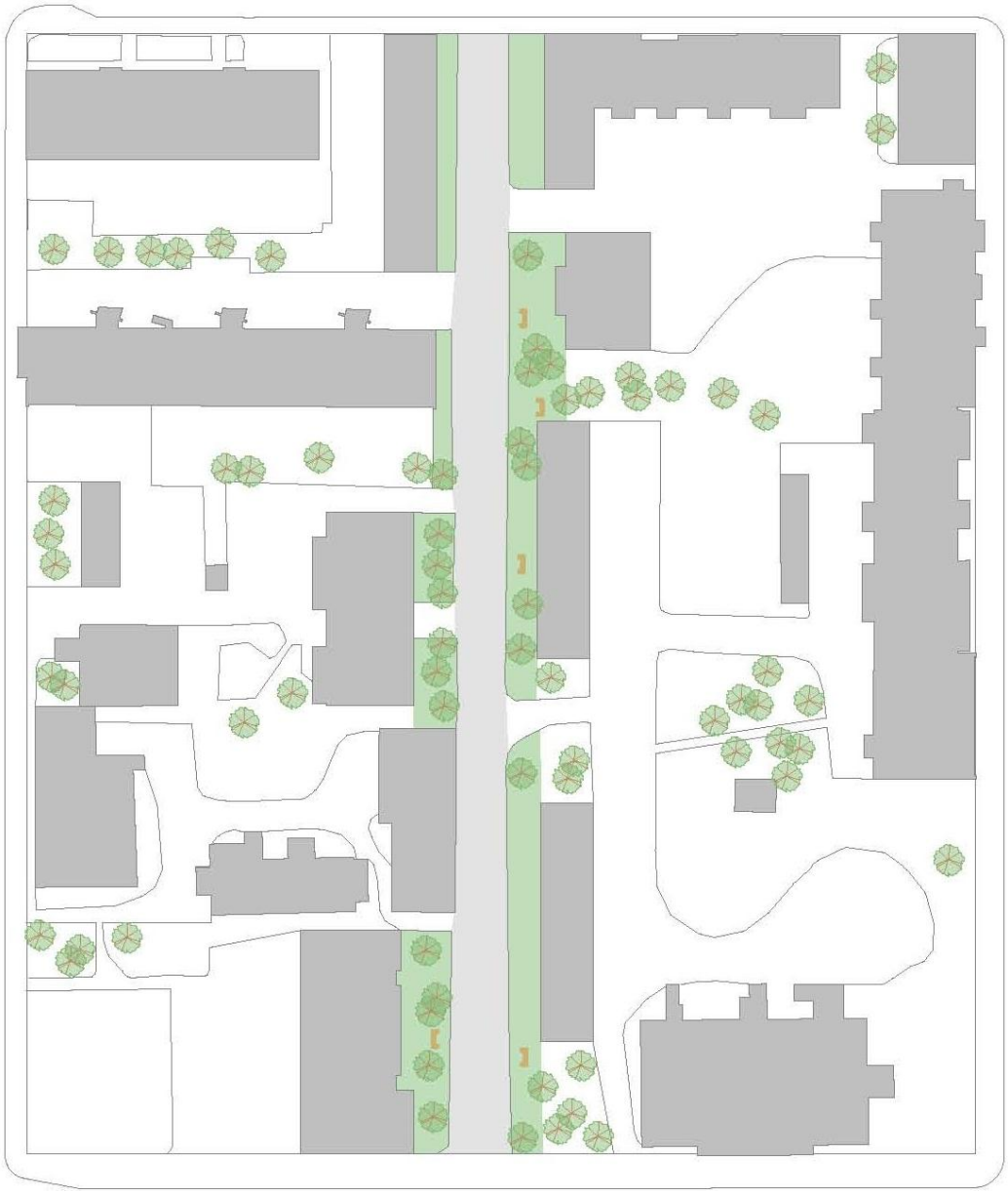

Bild 58. Exempel på planering av en brandgata i ett bostadskvarter. Skala 1:1000.

Brandgator med ursprunglig dimension.

Bebyggelsen kompletteras med låga bostadshus i trä på kvartersmarken längs med brandgatorna, så att brandgatornas rumslighet tydligare framhävs. De existerande grönområdena planteras med träd. Brandgatorna blir gemensamma områden för kvarterets invånare, där de omgivande byggnaderna till sin skala påminner om Setterbergs ursprungliga tanke för brandgatorna.

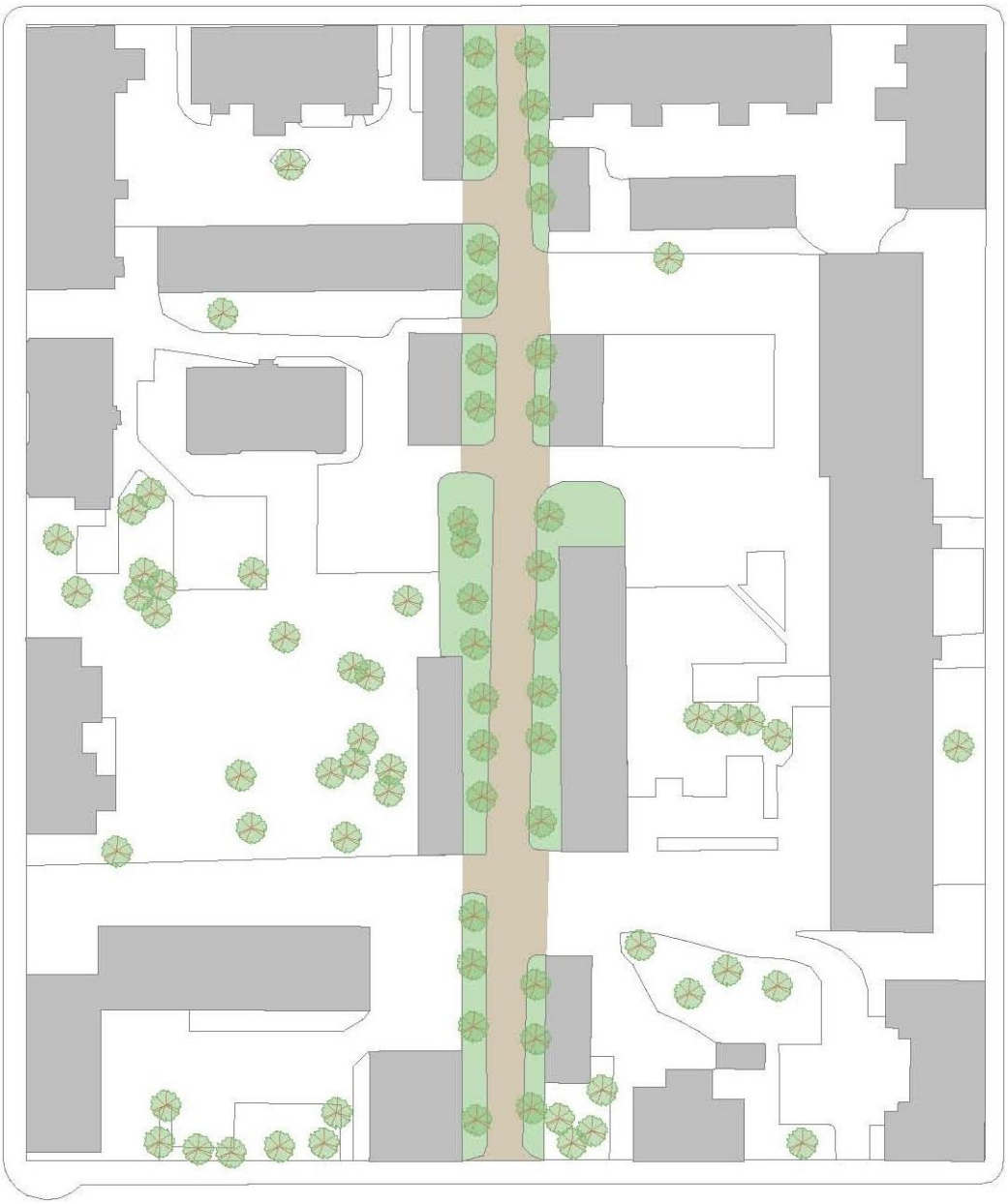

Bild 59. Exempel på planering av en brandgata med ursprunglig dimension. Skala 1:1000.

Centralt belägna brandgator.

De brandgator i centrum som ansluter sig till gågatan utformas i en urban riktning där fokus ligger på den lätta trafiken och underlättandet av dess transportmöjligheter. Brandgatorna har en öppen karaktär där gatan anläggs med stenplattor för att anknyta dem till varandra och till gågatan. Trädgrupper planteras vid sidan av brandgatorna och kan fungera som rastplatser. Om möjligt justeras bredden tillbaka till den ursprungliga.

Bild 60. Exempel på planering av en centralt belägen brandgata.

Brandgator som ingår i ett byggnadskomplex.

De omgärdade skolområdena som sträcker sig ut på brandgatorna förflyttas i linje med brandgatornas kanter så att brandgatorna kan användas som allmänt område. Brandgatorna kan fortfarande användas som en del av skolområdet, men deras fysiska kontinuitet säkras så att de också fungerar som lättrafikleder.

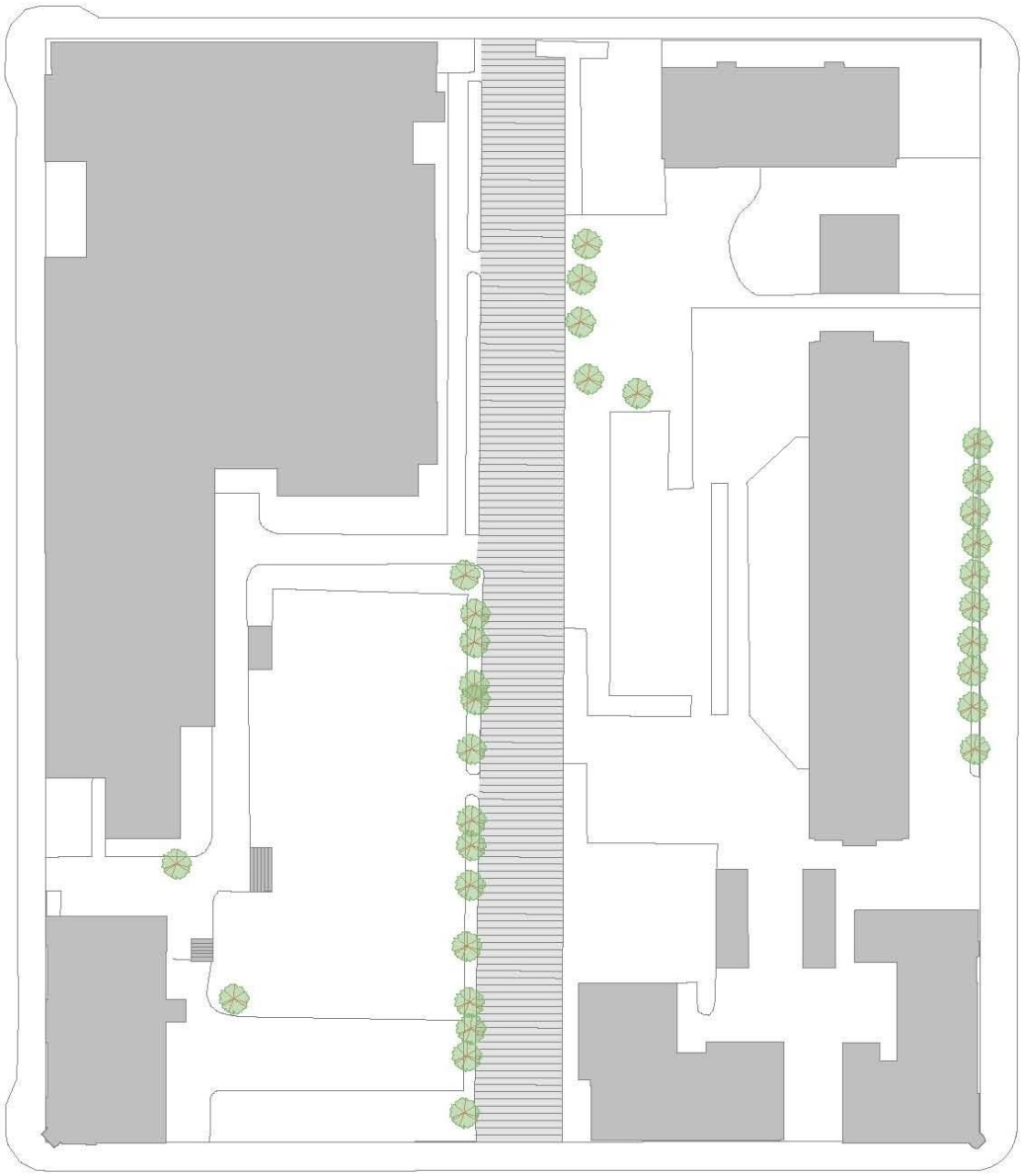

Bild 61. Exempel på planering av en brandgata som ingår i ett byggnadskomplex. Skala 1:1000

Konklusion

När den ryska empirestilen infördes i Finland under början av 1800-talet var målet med stadsplanerna att skapa en brandsäker stad genom att bredda stadsstrukturen. Setterberg ritade planen för det nya Vasa år 1855. Han planerade esplanader som delade in staden i delar och brandgator genom varje kvarter för att minska risken att elden skulle sprida sig över ett större område vid en eventuell brand. Under 1960- och -70-talen började brandgatorna användas som parkeringsområden i samband med den ökande biltrafiken. Brandgatorna används även idag som parkerings- och genomgångsområden.

Genom de föreslagna åtgärderna förstärks brandgatornas principiella uppbyggnad, vilket gör att brandgatornas karaktär framstår tydligare och att brandgator inom samma kategori upplevs som en helhet. Sambandet mellan brandgatorna i stadsbilden framstår tydligare när brandgatornas rumsligheter framhävs. Brandgatorna skapar ett sammanhängande lättrafiknätverk inom staden, samtidigt som varje enskild brandgata lokalt används som ett gemensamt område av kvartersinvånarna.

Källförteckning

Muntliga källor

Christine Bonn, landskapsarkitekt, Vasa stad

Marketta Kujala, projektchef, Vasa stad

Gun-Mari Back, planläggningsingenjör, Vasa stad

Harri Nieminen, planläggningsarkitekt, Vasa stad

Utställningar

Stadsplaneringen, Österbottens museum – Carl Axel Setterberg 200 år, utställning 2012-13

Bildmaterial

Planläggningen, Vasa stad, kartor

Österbottens museum, historiska foton

http://www.uppslagsverket.fi/bin/view/Uppslagsverket/Stadsplanering

Internetsidor

Pekka Kärki, Den historiska finländska staden, 2006
http://www.byggnadsarv.fi/rakennusperintomme/Artikkelit_sv/sv_SE/Historiska_finlandska_staden/

Film om arkitekturen i Vasa, Vasa – en stad i förändring, 1977
http://svenska.yle.fi/arkivet/artikkelit/vasa_-_en_stad_i_forandring_62016.html#media=62023

http://www.uppslagsverket.fi/bin/view/Uppslagsverket/SetterbergCarlAxel

http://www.uppslagsverket.fi/bin/view/Uppslagsverket/Stadsplanering

Litteratur

Carl Jacob Gardberg – Gamla staden i Borgå. Bebyggelse och sociala miljöer intill mitten av 1800-talet, Helsingfors, Tryckeri Nord Print Ab, 2000

Henrik Lilius – Trästaden i Finland, Rungsted Kyst, Danmark, Anders Nyborg A/S, 1985

Vaasan historia IV 1852-1917, Vaasan kaupungin painatuskeskus, 2006

Lauri Hietamäki – Viheralan kehittäminen Vaasassa, Viherrakentaminen Vaasassa ennen ja nyt, 1985

Mirjam Lehtikanto – Rakennettiin uusi Vaasa, Vaasa Oy:n kirjapaino, 1981

Byggnadsordning för Nikolaistad, Wasa Nyheters tryckeri, 1901

Byggnadsordning för Vasa stad, Pethmans tryckeri, 1919

Österbottens Museum – C A Setterberg och Nya Vasa, FRAM, 2012

Asko Halme, Hannu Vuolteenaho, stadsplaneringen – Hur har Vasa förändrats?, utställning 2002

Vasa stad, VASA, 1962

Vasa stad – Delgeneralplan för centrum, 1997

Vasa stad – Yleissuunnitelma Vaasan kävelykeskusta, 1999

Vasa stad – Leikkipaikkaselvitys, 1986